

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Ι • ΑΡΙΘΜ. 89 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1986 ΤΙΣΡΙ 5747

מה אברת תורה כל היום היא שיחרתי

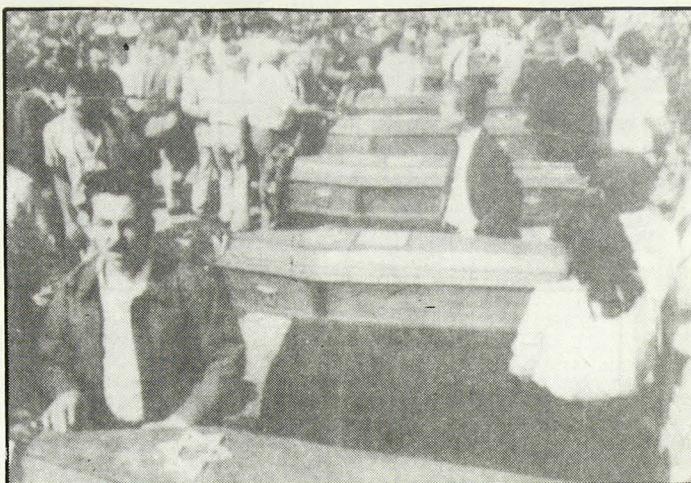
«Πόσο ἀγαπῶ τὸν νόμον Σου· ὅλην τὴν ἡμέραν εἶναι μελέτη μου».

(Ψαλ. 119:97)

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΕΣ ΣΕ ΣΥΝΑΓΩΓΗ

‘Η ἐπίθεση κατά τῶν Ἑβραίων
στή Συναγωγή
τῆς Κωνσταντινουπόλεως’

Mόλις έγινε γνωστή ή ἐπίθεση Ἀράβων τρομοκράτων στή Συναγωγή τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό Σάββατο 6 Σεπτεμβρίου, μέ αποτέλεσμα νά σκοτωθοῦν 21 Ἑβραίοι, τήν ώρα πού προσεύχονταν, τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο ἔξεδωσε τήν παρακάτω ἀνακοίνωση:

«Τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ἐλλάδος εὐθύς μόλις ἐλαβε γνώση τῆς τραγικῆς σφαγῆς τῶν Ἑβραίων πού ἔγινε στή Συναγωγή τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔξεφρασε τόν βαθύτατο πόνο του γιά τό χαμό τόσων ἀθώων θυμάτων πού είχαν συγκεντρωθεῖ εἰρηνικά γιά νά προσευχθοῦν στό Θεό. Σέ ψήφισμά του τό ΚΙΣ ἀπευθύνεται στή διεθνή Κοινότητα, στήν ἑλληνική κυβέρνηση, στήν ἑλληνική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί στήν ἑλληνική κοινή γνώμη καί ζητᾶ τή βαριά καταδίκη καί τήν ἡθική ἀπομόνωση τῶν ἐκτελεστῶν, κι ὅσων κρύβονται πίσω τους, οἱ ὄποιοι ἀπέδειξαν δτι δέν σέβονται οὔτε τόν οίκο τοῦ Θεοῦ κι δτι δέν ύπολογίζουν τά λεπά καί τά δσια. Στό ψήφισμα ἐπισημαίνονται ἀκόμη οἱ συνέπειες τοῦ ὀλέθριου ἀντισημιτισμοῦ ὁ ὄποιος ἐπί αἰώνες δημιουργεῖ θύματα καί καταστροφές μεταξύ τῶν Ἑβραίων κι ὁ ὄποιος ἐξακολουθητικά δηλητηριάζει τίς σχέσεις τῆς Διεθνοῦς Κοινότητας».

Δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ

Στή Θεσσαλονίκη, ὅπου βρισκόταν ὁ πρωθυπουργός κ. Α. Παπανδρέου, σέ συνέντευξη Τύπου έγινε ὁ παρακάτω διάλογος:

‘Ἐρώτηση δημοσιογράφου: κ. πρόεδρε, χθές τό πρωί έγινε μιά δολοφονική ἐπίθεση στή Συναγωγή τῆς Κωνσταντινούπολης. Μιά ἀπό τίς ὄργανώσεις πού ἀνέλαβε τήν εύθυνη δήλωσε δτι θά σκοτώνει τά παιδιά τοῦ Ἰσραήλ, ὁπουδήποτε κι ἀν βρίσκονται. Μήπως θά μπορούσατε νά σχολιάσετε τό γεγονός αὐτό;

‘Ἀπάντηση πρωθυπουργοῦ: Ἀσφαλέστατα. Είναι ἀπό τά πιό σημαντικά γεγονότα τῆς περιόδου αὐτῆς. “Οπως γνωρίζετε, ἡ κυβέρνησή μας — καί πιστεύω μπορῶ νά

μιλῶ γιά δλο τόν ἑλληνικό λαό — καταδικάζει ἀπερίφραστα τήν ἀπεχθή καί ἀνεπίτρεπτη αὐτή πράξη. ‘Εάν νομίζουν ἐκεῖνοι πού μάχονται γιά τήν ἀπόδοση σ’ αὐτούς δικαιωμάτων πού ἔχουν ἀφαιρεθεῖ στήν ιστορική διαδικασία δτι μ’ αὐτόν τόν τρόπο πρόκειται νά δλοκληρώσουν τούς στόχους τους, κάνουν μεγάλο λάθος. Γιατί ἡ ἀνθρωπότητα στό σύνολό της, καταδικάζει ἀπερίφραστα τήν ἀπαράδεκτη καί ἀνήθικη αὐτή πράξη.

Τό Ψήφισμα τοῦ ΚΙΣ

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου (ΚΙΣ) συνήλθε ἐκτάκτως σήμερα 6 Σεπτεμβρίου 1986 ήμέρα Σάββατο, μόλις πληροφορήθηκε τήν ἄναδρο ἐπιδρομή τρομοκρατῶν στή Συναγωγή τῆς Κωνσταντινουπόλεως πού είχε σάν ἀποτέλεσμα τόν θάνατο δεκάδων ὁμοθρήσκων μας ἀθώων ἀνθρώπων, ἀδίκως δολοφονηθέντων καί

‘Απεφάσισε

1. Νά ἐκφράσει τόν ἀποτροπιασμό του γιά τό ἀπάνθρωπο ἔγκλημα τῆς θανατώσεως τόσων ὁμοθρήσκων στή Συναγωγή τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

2. Νά ἐκπροσωπηθεῖ τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ ΚΙΣ στήν κηδεία τῶν θυμάτων, ἀπό τόν Σοφολογιώτατο Ραββίνο κ. Ἡλία Σαμπετάϊ.

3. Νά ἐκφράσει τήν πλήρη ψυχική καί ἡθική συμπαράστασή του πρός τόν Ἐβραϊσμό τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τίς οἰκογένειες τῶν ἀθώων θυμάτων, καί νά τούς ἀποστείλει τό παρόν ψήφισμα.

4. Νά ἐκφράσει τήν εύχη ὅπως ὅλες οἱ κυβερνήσεις τῶν κρατῶν τοῦ κόσμου καταδικάσουν τήν ἄθλια ἐπιδρομή τρομοκρατῶν στόν λεπό χώρῳ λατρείας ως ἡ Συναγωγή τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

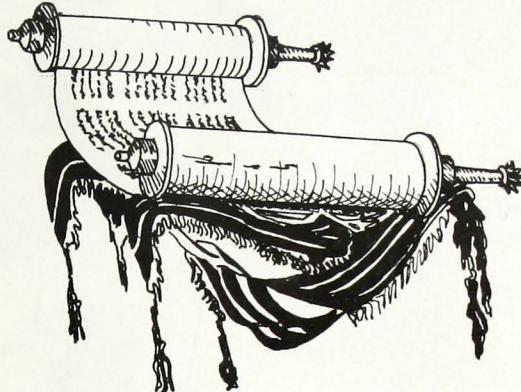
5. Ἀντίγραφο τοῦ παρόντος νά σταλεῖ στό Παγκόσμιο Ἐβραϊκό Συνέδριο καί στό Εύρωπαίκο Ἐβραϊκό Συνέδριο.

6. Νά δημοσιευθεῖ τό παρόν στόν Ἐβραϊκό Τύπο τῶν Αθηνῶν.

‘Ο Πρόεδρος
‘Ιωσήφ Λόβιγγερ

‘Ο Γεν. Γραμματεύς
Δαυίδ Σαρφατής

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ‘Ασημένιο διάδημα, διακοσμητικό τοῦ Σέφερ Τορά, Πολωνία 18ος αιώνας.

Η Εβραϊκή πρωτοχρονιά

Ασέρ Ρ. Μωϋσῆ

Hέβραϊκή πρωτοχρονιά, τό «Rosh Ashaná» είναι έορτή με βαθύ περιεχόμενον και με πολύμορφον συμβολικήν έννοιαν. Η έβραϊκή πρωτοχρονιά είναι έορτή, είναι άφετηρία, είναι τέρμα, είναι προσώπιον και είσαγωγή εἰς τό μέγα μυστήριον του ήθικοῦ καθαρμοῦ και τῆς πνευματικῆς μετούσιωσεως

τῆς Μεγάλης Συγγνώμης, τοῦ «Γιόμ 'Ακιπουρείμ».

Όπως ὅλη σχεδόν η έβραϊκή παράδοσις καὶ ὄλοκληρον τό έβραϊκόν έορτολόγιον, έτσι καὶ η έορτή τοῦ Rosh-Ashaná έχει τήν πηγήν της εἰς τόν ἀκατάλυτον Νόμον τοῦ Μωϋσέως. Ό μέγας ήθικοδιάσκαλος τοῦ 'Εβραϊσμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ωρίσεν ὥπως ή πρώτη τοῦ έβραϊκοῦ μηνός Τισρί είναι ήμέρα διά «συγκαλεσιν ἀγίαν» καὶ διά «ταπείνωσιν τῶν ψυχῶν».

Δέν ήτο δυνατόν νά γίνει ἐκλογή καταλληλοτέρας χρονολογίας δι' ἔνα προσκλητήριον ψυχικῆς αὐτοσυγκεντρώσεως καὶ ήθικοῦ καθαρμοῦ. Τόν μήνα Τισρί (Σεπτέμβριον) ἐσημειοῦτο καὶ σημειοῦται πάντοτε εἰς τό 'Ισραὴλ ή λήξις τοῦ γεωργικοῦ ἔτους καὶ ή ἐναρξίς τῆς ἐποχῆς τοῦ φθινοπώρου, τό τέρμα τῆς περιόδου τῆς ξηρασίας καὶ ή ἀρχή τῶν πρώτων βροχῶν, ή λήξις τῆς συγκομιδῆς τῶν τελευταίων προϊόντων τῆς γῆς, ή συγκέντρωσίς των καὶ ή ἐναποθήκευσις διά τά μακρά, τά ἄκαρπα καὶ τά νωχελά χειμερινά ἡμερονύκτια. Εἰς καμίαν ἄλλην ἐποχήν τοῦ ἔτους δέν είναι εἰς τόν ἀνθρωπον καὶ πρό παντός εἰς τόν γεωργόν τόσον αἰσθητή καὶ τόσον ἔντονος ή μετάστασις ἀπό μιᾶς περιόδου τοῦ ἔτους εἰς ἄλλην, δύον ή ἀρχή τῆς φθινοπωρινῆς ἐποχῆς. Ό σοφώτερος τῶν νομοθετῶν καὶ ὁ βαθύτερος τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐτοποθέτησε τήν έβραϊκήν πρωτοχρονιάν εἰς τό μεταχίμον αὐτό τῶν δύο ἐποχῶν. Ως γνωστόν αἱ λαϊκαὶ μάζαι δέν διαιροῦν τό ἔτος εἰς τέσσαρας ἐποχάς ἀλλά μόνον εἰς δύο — εἰς τό καλοκαΐρι καὶ εἰς τόν χειμῶνα — ο δέ γεωργός καὶ γενικῶς ο ἀνθρωπος ο συνδεόμενος με τήν φύσιν θεωρεῖ τόν Σεπτέμβριον ώς τόν κατ' ἐξοχήν μεταβατικόν μῆνα ἀπό τῆς μιᾶς εἰς τήν ἄλλην τῶν δύο ἑτησίων ἐποχῶν.

Ο θεόπνευστος νομοθέτης τοῦ ιουδαϊκοῦ ἔθνους ἐκρινεν δτι κατά τήν ήμέραν αὐτήν κατά τήν όποιαν ο ἄν-

θρωπος έχει τήν αἰσθησιν τοῦ τέρματος μιᾶς περιόδου τής έξωτερικής του ζωῆς καὶ τής ἀφετηρίας μιᾶς νέας, ἐπρεπε νά τοποθετηθεῖ καὶ τό τέρμα καὶ ή ἀφετηρία τοῦ ἐτησίου κύκλου τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρωπίου βίου. Καὶ έτσι τό Rosh Ashaná, η έβραϊκή πρωτοχρονιά ἔγινε ταυτοχρόνως καὶ έορτή θρησκευτικής ἐννοίας, ήμέρα ἀπολογισμοῦ τῆς ψυχικῆς συγκομιδῆς τοῦ ἔτους, ήθικῆς καθάρσεως καὶ προετοιμασίας διά τό νέον ψυχικόν ἔτος. Η ἐννοία αὐτή καὶ ο σκοπός αὐτός ἔξηγει ὅλον τόν συμβολισμόν καὶ δύον τό τελετουργικόν τυπικόν καὶ τήν πανηγυρικότητα τής έορτής αὐτῆς.

'Από τά ἀνώτερων ἔξηγειται διατί, κατ' ἀντίθεσιν πρός τήν πρωτοχρονιάν τῶν ἄλλων λαῶν, η έβραϊκή πρωτοχρονιά δέν είναι ήμέρα χαρᾶς, διασκεδάσεων καὶ συμποσίων. Η ιουδαϊκή θρησκεία γενικῶς δέν συντελεῖ καθόλου εἰς τό νά διαμορφώσει εὕθυμον τόν χαρακτῆρα τῶν ὄπαδῶν τῆς καὶ αἱ έβραϊκαι ἔορται ὀδηγοῦν τούς Ίουδαίους εἰς τά ἔδρανα τῶν Συναγωγῶν καὶ δχι εἰς τά ἀνάκλιντρα τῶν συμποσίων. Τό πρώτον ήμισυ τῆς ήμέρας τοῦ «Rosh Ashaná» οι 'Εβραῖοι πιστοί πρέπει νά τό διέλθουν εἰς τήν Συναγωγήν προσευχόμενοι καὶ προπαρασκευαζόμενοι διά τήν μυσταγωγίαν τής «Μεγάλης Συγγνώμης» πού ἐπακολουθεῖ μετά δεκαήμερον. Τό ἀπόγευμα τής ίδιας ήμέρας οι 'Εβραῖοι εύσεβεῖς ἐσυνήθιζον ἄλλοτε νά πηγαίνουν καθ' ὅμαδας παρά τήν ὅχθην ποταμῶν ή τήν ἀκτήν τής θαλάσσης ή, ἐν ἐλλείψεις ἀμφοτέρων, εἰς τά στόμια φρεάτων διά νά «ἀποτινάσσουν» συμβολικῶς τά ἀμαρτήματα τοῦ ἔτους καὶ νά καθαρίσουν τά ψυχάς των διά τήν μεγάλην κρίσιν τής 'Ημέρας τοῦ 'Εξιλασμοῦ, τοῦ «Γιόμ 'Ακιπουρείμ». Η συνήθεια αὐτή πού ἐτηρεῖτο ἄλλοτε καὶ εἰς τήν διασποράν περιορίσθη σχεδόν τώρα μόνον μεταξύ τῶν ὀνομαζομένων «ὅρθιδόξων» έβραιών τοῦ 'Ισραὴλ.

"Οπως ὅλαι αἱ θρησκεῖαι, έτσι καὶ η ιουδαϊκή έχει τούς συμβολισμούς τής. "Αν εἰς τό πεδίον αὐτό διαφέρει ίσως κάπως ἀπό τάς ἄλλας, είναι δτι οι συμβολισμοί τῆς είναι περισσότερον ἐσωτερικοί καὶ ψυχικοί καὶ δέν ἔχουν τόσην σχέσιν με τάς έξωτερικάς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίουν ἐνστίκου τής θρησκευτικότηος.

('Από τό 'Ελληνο - Ιουδαϊκαὶ Μελέται, — Αθήνα, 1958 — σελ. 53 - 54).

'Η Θεσσαλονίκη τιμᾶ τούς 'Εβραίους

πού έζόντωσαν οι Ναζί

Σαράντα χρόνια μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο και 43 χρόνια μετά τή βάναυση έξολόθρευση τών 56.000 'Εβραίων τής Θεσσαλονίκης — τού 96% τού 'Εβραϊκού στοιχείου τής πόλης — από τούς Γερμανούς κατακτητές, οι 'Εβραιοί μάρτυρες βρισκουν έπιτελους δικαιωση.

Αύτό τόνισε, έκπροσωπος τής Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Β. Βενουζίου, σέ τελετή πού διοργάνωσε ο δήμος Θεσσαλονίκης στίς 3 Σεπτεμβρίου 1986 για τήν όνομασία τής πλατείας δίπλα στή ΔΕΗ, στήν άδο Παπαναστασίου, σέ **Πλατεία 'Εβραίων Μαρτύρων.**

Στήν τελετή παρέστησαν διανομείς τού ύπουργείου Βορείου Έλλαδος κ. **Άργ. Χατζηπέτρου**, ο δήμαρχος Θεσσαλονίκης κ. **Θεοχ. Μαναβής**, ό βουλευτής και ύποψηφίος δήμαρχος κ. **Σ. Νέστωρ** και **Α. Καλαμπόκης**, ό πρόεδρος τής ΔΕΘ κ. **Β. Δολμάς**, ό άντιδήμαρχος Θεσ/νίκης κ. **Η. Χαρατζίδης**, ό άστυνομικός διευθυντής και ό δι/ντής Τροχαίας Θεσ/νίκης, ό πρόεδρος τού ΚΙΣ κ. **'Ιωσήφ Λόβιγγερ**, τά μέλη τού Δ.Σ. τής Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, ό τοποτηρητής άρχιραββίνος Αθηνας κ. **'Ιακώβ Άραρ**, δημοτικοί σύμβουλοι, έκπροσωποι πολιτικών κομμάτων και πολυμελεῖς άντιπροσωπείες τών ισραηλιτικών κοινοτήτων Αθηνών, Τρικάλων, Βόλου και Λαρίσης και πλήθος κόσμου. Χοροστάτησε ό ραββίνος τής ΙΚΘ κ. **Μωσή Χαλέγουα**.

Πρώτος πήρε τό λόγο ό πρόεδρος τού Δημοτικού Συμβουλίου κ. **Γ. Τριανταφυλλίδης** ό όποιος άναφέρθηκε στήν 1196/86 όμφωνη άπόφαση τού Δημοτικού Συμβουλίου νά άφιερώσει τήν πλατεία αύτή στούς 56.000 'Εβραίους συμπολίτες μας πού έζοντώθηκαν στά ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και στήν άνεγερη άναλόγου μνημείου. Ο κ. Τριανταφυλλίδης τόνισε ότι ή παραπάνω άπόφαση έκφράζει τά αισθήματα τιμῆς τών Θεσσαλονικέων στή μνήμη τών 'Εβραίων συνδημοτών πού τόσα τραγικά άφανίστηκαν και πού τόσα πρόσφεραν στήν οίκονομική και πολιτιστική άναπτυξη τής Θεσσαλονίκης.

'Ακολούθησε άμιλία τού **Δημάρχου κ. Θεοχάρη Μαναβή** πού άνεφερε μεταξύ άλλων ότι ή τελετή αύτή είναι ταυτόχρονα ιερή και ιστορική. «Ο Δήμος Θεσσαλονίκης», τόνισε ό κ. Μαναβής, «τιμᾶ σήμερα τή μνήμη 55.000 μαρτύρων, παιδιών αύτής τής πόλης, πού έζοντώθηκαν μέ τόν πιό φριχτό και άπανθρωπο τρόπο άπό τούς ναζί στά στρατόπεδα συγκέντρωσης και στά κρεματορία. Οι συμπολίτες μας αύτοί, ήταν μέλη τής Ισραηλιτικής Κοινότητας πού έγκαταστάθηκε έδω σχεδόν ταυτόχρονα με τήν ίδρυση τής πόλης μας, έζησε άρμονικά μέ τούς Χριστιανούς συμπολίτες και ή προσφορά της στή Θεσσαλονίκη είναι άνεκτημητη.

Βέβαια ή άπότιση φόρου τιμῆς στούς άδικοχαμένους Ισραηλίτες άδελφούς μας έγινε ίσως κάπως άργα. Άλλα κάλλιο άργα παρά ποτέ».

Στιγμιότυπα από τήν τελετή μετονομασίας τής πλατείας δίπλα στή ΔΕΗ στη Θεσσαλονίκη.

'Ο λόγος τού κ. Β. Βενουζίου

Ό γενικός γραμματέας τής Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. **Β. Βενουζίου** είπε κατά τήν τελετή τά παρακάτω:

Λατρευτοί μας γονεῖς,

'Αγαπημένα μας άδελφια - τρυφερά βλαστάρια τής φυλής μας, όλοι έσεις πού ξεκληριστήκατε τόσο βάναυσα, τόσο άπανθρωπα, τόσο δύσκα από τούς άπογόνους τών Ούνων, από τούς αίμοσταγείς και κτηναθρώπους ναζί, έσεις πού μέχρι σήμερα δέν είχατε μία ταφόπετρα, ένα σημάδι, ένα μνημείο πού νά θυμίζει στόν κόσμο ότι κάποιες ύπηρετε, ότι κάποιες ζούσατε, ότι κάποιες περπατούσατε στά γύρω στενά δρομάκια τής περιοχής αύτής.

"Ολοι έσεις τώρα πά πήρατε τή θέση πού σᾶς **άνηκει**, όποικησατε ένα κομμάτι γής σε τούτον τόν άπεριτο χώρον γιά νά θυμίζει στούς διαβάτες ότι έδω άπό τούτη τήν πλατεία, (πρό παντός) ξεκινήσατε — θιλιβερές στρατιές άθων θυμάτων — μέ ένα μπόγο στό ένα χέρι και τό μωρό παιδί στήν άγκαλιά, γιά νά πορευετείτε τό Γολγοθά τού Μαρτυρίου σας, γιά νά διασχί-

Επάνω: Η πλατεία Έβραιών Μαρτύρων στή Θεσσαλονίκη.
Έκει όπου οι Έβραιοι έζησαν και μαρτύρησαν.

τούς θυμηθήκαμε.

Βεβαιωθείτε φίλε κ. δήμαρχε καί έσεις κ.κ. δημοτικοί σύμβουλοι ότι κάθε ζώσα έβραική ψυχή ήμων τών Έβραιών, τής Θεσσαλονίκης, τών όμοιθρήσκων μας της Ελλάδος καί τών Έβραιών άλοκλήρου τοῦ κόσμου, είναι βαθύτατα συγκινημένη καί σᾶς εύγνωμονούν όλοι τους άπό τά βάθη της καρδιᾶς των καί νά είστε σίγουροι ότι έπιτελέσατε τό λεόρο χρέος πρός τούς άλλοτε συμπολίτες σας άλλα προπαντός πρός τήν ιστορία αύτής τής πόλης της όποιας είστε άρχοντες.

Θά ήταν χρήσιμος έπιανάλεψις νά ύπενθυμίσω ότι ή παρουσία τών Έβραιών στή Θεσσαλονίκη από τόν 4ο αιώνα π.Χ., μέχρι τό τέλος τού Α' παγκοσμίου πολέμου άναμφωφασ τήν πόλη αύτή καί τήν άνυψωσε σέ ένα έμπορικό σταυροδρόμι πού έγιναν τή Δύση με τήν Ανατολή, μετατρέποντάς τήν σέ πόλη διεθνούς χαρακτήρος.

Κατά τήν περίοδο τού μεσοπολέμου καί μετά τήν άπειλευθερωση τής πόλεως από τόν Τούρκο δυνάστη ή Θεσσαλονίκη μας έγνωρισε μίαν θαυμαστή έποχή χάρις στούς Έβραιούς συμπολίτες μας οι οποίοι άνεδειξαν μεγάλους φιλοσσόφους, σπουδαίους δασκάλους τοῦ πνεύματος, μεγάλους έπιπλημνευς, άποτελούντες έτσι οι πιό τέλειο είχε νά έπιδειξει ό τότε πολιτισμένος κόσμος.

Οι τέχνες, τά γράμματα καί οι έπιστημες, κάθε λογής, γνώρισαν μία έχεωριστή διάθηση χάρις στής ποικιλόμορφες διασυνδέσεις τών Έβραιών με τήν πολιτισμένη τότε Εύρωπη.

Άν ρίξουμε μία ματιά γύρω μας: Ότι καί άν παρατηρήσουμε θυμίζει στούς μεγαλύτερους από τούς παρισταμένους πώς ήταν έβραικό καί θυμίζει ένα φύλο ή γνωστό σας πού χάθηκε.

Στά πόδια μας είναι τό Ίπποκράτειο Νοσοκομείο τό γνωστό ώς Νοσοκομείου Βαρώνου Χίρς, δώρον τής Κοινότητάς μας στήν πόλη τούπη. Μπροστά μας τό συγκρότημα τών σχολείων που βλέπετε κτισμένο πάνω σέ έβραικό οικόπεδο, δώρο τής Κοινότητάς μας είς μνήμην τῶν 12.000 μαθητῶν πού βρήκαν τόν θάνατο στά άπασια ναζιστικά στρατόπεδα καί άκριβως άπεναντι καί στήν δλλή άκρη τοῦ δρόμου, οι πολυκατοικες πού βλέπουμε κτίστηκαν γιά τά θύματα τής πυρκαϊάς τοῦ ΚΑΜΠΕΛ καί έκτοτε παρεχωρήθησαν στούς δημότες τής πόλης αύτής από τήν Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης.

Τριγύρω μας ό συνοικισμός 151 πού έκατοικείτο άποκλειστικά από τήν Έβραιούς.

Έτσι λοιπόν δικαιωνεται ή πρωτοβουλία σας κ. δήμαρχε νά εισηγηθείς ό χώρος αύτός νά μετονομασθεί σέ πλατεία Έβραιών Μαρτύρων γιατί έδω πού οι Έβραιοι, τής Θεσσαλονίκης γεννήθησαν, έζησαν καί μαρτύρησαν.

Έπωνυμοι καί διάνυμοι άδικοχαμένοι άφελφοι μας, ή πόλις μέ τή σημειωνή σεπτή τελετή, σᾶς έτιμησε καί δέν σᾶς ξέχασε. Έμεις οι λίγοι έναπομείναντες ταπεινοί άπόγονοί σας σᾶς γλυκοφιλούμε από τά βάθη τής ψυχής μας καί εύχομεθα νά είναι έλαφρό τό χώμα πού τώρα σᾶς σκεπάζει».

‘Ο χώρος τής πλατείας

Η σχετική άπόφαση γιά τήν όνομασία τής συγκεκριμένης πλατείας σέ Πλατεία Έβραιών Μαρτύρων, πάρθηκε από τό Δημοτικό Συμβούλιο έπειδή ό χώρος βρίσκεται δίπλα στό συνοικισμό «151», διόπου πιρίν από τόν πόλεμο ήταν έγκατεσπημένο μεγάλο τμήμα τής Έβραικής Κοινότητος.

Λατεία Έβραιών Μαρτύρων.

σετε πεζοί όλοι τήν πόλη, νά έπιβιβαστήτε στά τραϊνα τοῦ θανάτου μέ τελικό σταθμό τά άπασια κρεματόρια καί τούς θαλάμους τών άερίων. Να!!! άγαπημένοι μας τώρα πιά κανείς δέν θά σᾶς ξεχάσει, τώρα όλοι θά σᾶς θυμούνται. “Εφθασε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου” ώστε αύτή ή πόλη μετά από (43) χρόνια νά κάμει τό καθήκον της, νά άποδώσει τόν όφειλόμενον σεβασμό, τόν έλαχιστο φόρο τιμῆς καί νά μνημονεύσει τά 56.000 τέκνα της πού χάθηκαν σέ μία νύχτα κατά τόν πλέον άπιτνθρωπο τρόπο.

Έξ ίδνοματος τής ΙΚΘ καί ειδικότερα τοῦ άσθενούντος προέδρου μας κ. Μπενιαγίος πρωτεργάτου τής σημερινής έκδηλώσεως απόευθυνών ένα Εύγε!! στούς σημερινούς άρχοντες τής πόλης αύτής, Εύγε στόν καθένα χωριστά από τούς δημοτικούς συμβούλους τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης. Εύγε στόν καταξιωμένο δήμαρχό μας κ. Θεοχάρη Μαναβή ή όποιος ύπακούοντας στή φωνή τού καθήκοντος του ώς πρώτου πολίτη τής πόλεως μας, άντλησε, από τό καθήκον αύτό, τό κουράγιο νά είστηγηθεί στό Δ.Σ. τήν άπόδοση τοῦ όφειλομένου πράγματι σεβασμού σ' αύτούς πού τώρα μάς κοιτούν από τόν ούρανό ίκανοποιημένοι γιατί

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 17-7-
Αριθ. Συνεδρίασης..... 2188 / 198
Αριθ. Απόφασης 198
Αριθ. Πίνακα

ΑΠΟΦΑΣΗ

Εγκρίνεται αρδικα της ανθύφερης Επιφέρουσας
Εβραϊκού πολιτισμού ελατεσσού "Εβραίου
Μαρτύρων" πας παραπέμπεται το θέρα στη
Δ/νση Δρχ/ποδ για προετροπή διεγνωσιανός.

17-7-1988

Εδρατη

7.30 π.μ.

Σήμερο στις μέρα και ώρα στο Δημο-
τικό Κατάστημα συνεδρίασε το Δημοτικό Συμβούλιο Θεσσαλονίκης, όπου από έγγραφη πρόσκληση του
Προέδρου του κρος δόλους τους Συμβούλους, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 83 παρ. 2 και 109 του
Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα. **ΕΩΣ ΕΠΕΘΕΤΙΚΑ ΣΤΙΣ 17.7.88**

Από τα 39 μέλη ήταν: Παρόντες 28

Απόντες 1

Μετά την διακίσιμη απαρτίας, ο Πρόεδρος κήρυξε την έναρξη της συνεδρίασις στην οποία κλήθηκε και
ημέρα ο Δήμαρχος κ. Θεοχάρης Μαναβής (όρθρο 98 πυράγρ. 4 του Δ.Κ.Κ.).

Ο κ. Πρόεδρος εισηγήθηκε το θέμα με αριθμ. της ημερήσιας διάταξης.
"Δυτικοί Επιφέρουσας Εβραίος πολιτισμού ελατεσσού "Εβραίου Μαρτύρων"

Εδώσε υπόψη του Συμβούλου
των ι' αριθ. 2188/1979/19.8.88 έπειτα της Δ/νση Δρχ/ποδ-Σ.Δ. Εώς πολιτεσσού της
επο 17.7.88 πραγτικού της Επιτροπής Επιλογέρχες που επορεύεται αύτη.

ΚΑΙ ΤΟ ΚΆΛΕΣΕ Ή ΑΠΟΦΑΣΙΣΕΙ. ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΕΡΓΙΟΣ ΤΟ ΘΕΡΑ ΣΙΑΣΤΗΝ

Το Δημοτικό Συμβούλιο, όπερα από διαλογική συζήτηση με βάση και τις διατάξεις των άρθρων

85 παρ. 2, 88, 97 παλ 99 του Ι.Δ.78/88, το αρι 17/7/23 Ι.Δ. παλ το ιι' αριθ. 2011/21.8.88 στύγαρο της Σεργιάτικης Επιλογέρχες.

Διαρρέουσαν πρότυπα

Α) Εγκρίνεται α)την ανθύφερη Επιφέρουσα Επιφέρουσα στο θέρα που δράσειται ποτηνες του οδύν. Αλ. Παπαναστασίου, Δημ. Μητρόποδης απ. Ερύδρου που γεννηθείσει με τη συν/αριθ της Μαρτύρων, ιρδαν "ΕΙΣ" γιατίς από την συναπαντεύση μεγάλο τρίτην της Εβραϊκής παροτατίας.

β)την αναγνώσα του ποτοδ ιδρου σε ελατεσσού "Εβραίου Μαρτύρων" αναθεωρεύεται την ιι' αριθ. 235/84 απόρετη του που αφορε στην αναρροφή της ανθύφερης ελατεσσού του θρησκευτικού γενού μαρτύρων την οδύν. Δημ. Θάτης παλ. Καλλιτελεσθέντες σε ελατεσσού Εβραίου Μαρτύρων.

Β) Η αναγνώσα το θέρα στη Δ/νση Δρχ/ποδ για τη προετροπή διεγνωσιανός.

Ο ΕΠΙΚΑΙΡΟΣ

Ο ΓΡΑΝΤΙΑΤΕΑΣ

Επο/σεη 10-7-1988

Δικριβής αντιτραπόρος

Πρωτοπόρος της Τμήμ.Δ.Χ.

ΔΙΑΤΗΣΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Επίσκεψη Σταδίου

Διαβούλευση στην Επιτροπή

Η όμοφωνη άπόφαση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Θεσσαλονίκης γιά τήν δόνομασία τῆς Πλατείας Εβραίων Μαρτύρων καί τήν άνεγερ-

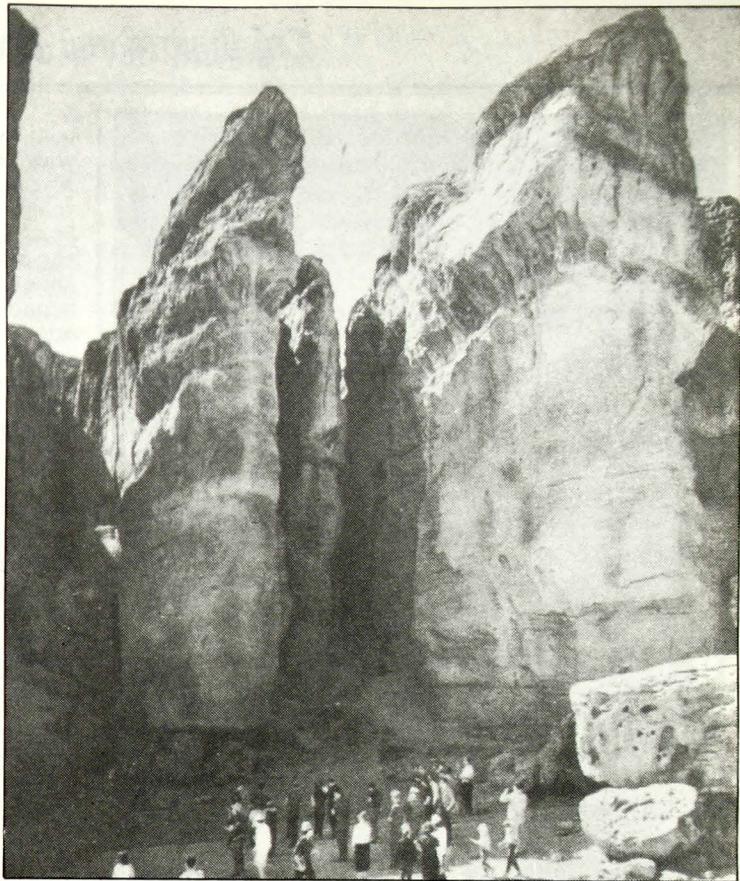
ση Εβραϊκοῦ Μνημείου στό πάρκο πού βρίσκεται μεταξύ τῶν δόδων Ἀλ. Παπαναστασίου, Δ. Μητρόποδηου καί Πριάμου.

Οι στήλες τοῦ Σολομώντος
κοντά στὴν Τίμνα
κοντά στὴν καρδιὰ
τῆς Ἐρήμου Νεγκέβ

Στά βήματα τοῦ Μωυσέως

Ἐντυπώσεις
ἀπό τὴν Ἰορδανία

Τοῦ Καθηγητοῦ κ. ΒΑΣ. ΒΑΛΑΩΡΑ

νέτοιμο ψυχολογικά μέ βρήκε, πρίν λίγους μῆνες, μία πρόσκληση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν νά λάβω μέρος στὸ σεμινάριο τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀσιατικῶν χωρῶν, πού θά ἐγίνετο τὸν Νοέμβριο 1976 στὸ Ἀμμάν - Ἰορδανίας. Δέν μ' ἀνησυχοῦσε τόσο ἡ προδιαγραφή τῶν καθηκόντων μου — νά είναι ἔνας ἀπό τούς τέσσαρες βασικούς εἰσηγητάς τοῦ Συνεδρίου — ὅσο ἡ σκέψη νά περάσω δυό ὄλοκληρες ἑβδομάδες στὴν πόλη αὐτῆ τῶν **Βεδουίνων**, πού τῇ φανταζόμουν μικρή καὶ ἀχαρη, χωρίς τά καλά τοῦ **Καίρου** ἢ τῆς **Βηρυτοῦ** πού γνώρισα προηγουμένως.

"Ἔτσι πράγματι τὴν εἰδα ὅταν ἔφτασα μιά βραδιά μέ τό ὄλλανδικό ἀεροπλάνο. "Ἐνα μεγάλο χωριό 300.000 περίπου κατοίκων, ξαπλωμένο ἀσύντακτα στὶς πλαγιές ἐπτά ξερῶν λόφων, μέ σκονισμένα σοκάκια καὶ δρόμους χωρίς πεζοδρόμια, λίγο φωτισμό καὶ σπάνιο πράσινο, καὶ τὸν κόσμο κάπως σοβαρό καὶ ὄλιγομίλητο. Πέρασα τή νύχτα σ' ἔνα δευτέρας τάξεως ξενοδοχεῖο, πού δέν βοήθησε ν' ἀλλάξουν οἱ πρώτες ἐντυπώσεις. Τὴν ἄλλη μέρα πήγαμε σέ καλύτερο ξενοδοχεῖο, κάτι σάν τὸ δικό μας Χίλιον, μέ μεγάλα σαλόνια, ἔγχρωμη τηλεόραση καὶ διεθνή πελατεία. Ἀπέναντί μας δύως βλέπαμε τό ξερόβραχο, σπαρμένο μέ φτωχοκάλυβα καὶ ἀντίσκηνα, μαυροτυμένες γυναῖκες νά μαγειρεύουν στό ύπαιθρο καὶ θορυβώδη κοπάδια καὶ κατσίκες, πού ἔγλυφαν τά χαλίκια ψάχνοντας γιά κανένα ἀδιόρατο χορταράκι.

Ἡ ιστορία τοῦ Ἀμμάν

Τὸ σκηνικό ἄλλαξε τίς ἐπόμενες μέρες, ὅπως ἄρχισα νά κινοῦμε μέσα στὴν πόλη καὶ ἔξω πρός τὴν ἐπαρχία. Τὸ Ἀμμάν ἔχει πίσω του μάκρα κι ἐνδιαφέρουσα ιστορία. Πρίν ἀπό 32 αἰώνας ἦταν καὶ τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς φυλῆς τῶν Ἀμμωνίτῶν μέ τὸ ὄνομα **Ραμπάτ - Ἀμμών**, ὅπως ἀναφέρεται στὴν **Παλαιά Διαθήκη**. Περί τό 1.000 π.Χ. κατελήφθη ἀπό τὸν προφήτανακτα **Δαυΐδ**, στή μάχη δέ ἀκριβώς ἐκείνη σκοτώθηκε ὁ στρατηγός τοῦ Ἰσραήλ **Χουρίας ὁ Χετταῖος**, καὶ μπόρεσε ἔτσι ὁ **Δαυΐδ** ν' ἀπολαύσει τὴν ὁμορφή χήρα του **Βησθαβεέ** πού ἀργότερα ἐγίνει ἡ μητέρα τοῦ σοφου **Σολομώντος**. "Εκτοτε τό Ἀμμάν ἀκολούθησε τὴν περιπετειώδη ιστορία τοῦ Ἰσραήλ. Σαρώθηκε πρώτα ἀπό τὰ **Ἀσσυριακά** στρατεύματα τοῦ **Σαργών** (722 π.Χ.), κατόπιν ἀπό τὸν Βαβυλώνιον **Ναβουχοδονόσορα** (566 π.Χ.) καὶ τέλος ἀπό τὸν Πέρσην **Ἀρταξέρῃ** (520 π.χ.) μέχρι ὅτου, κατά τό 33 π.Χ., ἐπεσε στά χέρια τοῦ **Μεγάλου Ἀλεξανδρού**. Ἀπό τὸν **Πτολεμαῖο τὸν Φιλάδελφο** πήρε τό ὄνομα **Φιλαδέλφεια** καὶ τὴν πρώτη θέση μέσα στὴν τότε ὄργανωθεῖσα **'Ομοσπονδία τῆς Δεκαπόλεως** (Γάδαρα, Γέρασα, Δίον, Πέλλα, Ἰππος, Δαμασκός κ.λπ.), πού κράτησε τά κλειδιά τοῦ ἐμπορίου μεταξύ **Ἀσίας**, **Ἀφρικῆς** καὶ **Εὐρώπης** μέχρι τό τέλος τῆς **Βυζαντινῆς Αύτοκρατορίας**. Ἀκόμα καὶ κάτω ἀπό τοὺς **Ἀραβας**, πού κατέλαβαν τὴν περιοχή κατά τόν 7ον μ.Χ. αἰώνα, ἡ **Φιλαδέλφεια τῆς Ἀνατολῆς** κράτησε τό ὄνομα καὶ τόν ἐλληνο - χριστιανικό της χαρακτήρα καὶ μόνο πρόσφατα (1922), μετά τό ἐπικό κίνημα τοῦ

Στά βήματα τοῦ Μωϋσέως

Παρασταση πού συμβολίζει τήν άνοικοδόμηση τοῦ 'Ισαρήλ από τούς σκαπανεῖς του.

Λώρενς τῆς 'Αραβίας, ἔγινε ἡ πρωτεύουσα τῆς ύπερ - 'Ιορδανίας μέ το σημερινό ὄνομα 'Αμμάν, τό Ραμπάτ - 'Αμμών τῆς Βιβλικής ἐποχῆς.

'Αλλ' ἔαν τό 'Αμμάν παίρνει ἔξωτερικά τήν ίδιοτυπη μορφή καὶ μεγαλεῖο, σάν πρωτεύουσα τοῦ Χασεμιτικοῦ Βασιλείου τῆς 'Ιορδανίας, ἡ παλιά του ίστορια ἀναδύεται ἐντονη καὶ φανταχτερή ἀπό τό ύπέδαφος. "Ἐνα καλοδιατηρημένο ύπαιθριο θέατρο τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πανομοιότυπο ἀλλά κάπως μικρότερο ἀπ' ἐκεῖνο τῆς 'Επιδαύρου, βρίσκεται (καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμα), στήν καρδιά τοῦ 'Αμμάν, ἀπέναντι ἀπό τό πολυτελές ξενοδοχεῖο Φιλαδέλφεια. Πάνω στήν 'Ακρόπολη σώζονται ἀκόμη τά θεμέλια καὶ μερικές κολώνες ἀπό τό μεγάλο ναό τοῦ Διός, καὶ δεκάδες παλαιο - χριστιανικές ἐκκλησίες ἀναγνωρίζονται σέ ἐρείπια μέσα στίς συνοικίες τῆς νέας πρωτευούσης.

'Η χώρα (ἐκτασίς 98.000 χλμ², κάτοικοι 3 ἑκτι. περίπου), μέ τά λίγα βραχώδη βουνά της καὶ τίς ἀπέραντες ξηρές σήμερα πεδιάδες, δείχνει πιό εὐγλωττα τά σημεῖα τῆς παλαιᾶς ίστορίας της. Σήμερα σκεπάζεται κατά τά τρία τέταρτα ἀπό ἔρημο, ἀλλά παλαιότερα, σάν κρίκος στήν ἀλυσίδα τοῦ «εὔφορου μηνίσκου» πού ἤνωνε τή Μεσοποταμία μέ τήν Αἴγυπτο, ἥταν μιά γόνιμη καταπρά-

σινη ἔκταση μέ πυκνά δάση καὶ ποτάμια, πού αὐλακώνουν ἀκόμα τό ἔδαφος μέ τίς στεγνές κοίτες των. Ἡταν τότε τό σταυροδρόμι τῶν λαῶν πού ἐκινοῦντο ἀπ' Ἀνατολῆς πρός τή Δύση καὶ ἀπό Νότο πρός Βορρᾶ, καὶ ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στή γένεση τῶν πρώτων πολιτισμῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ γεννήθηκαν καὶ ἔδρασαν πολλοὶ ἀπό τούς προφήτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀπ' ἐκεῖ πέρασε ὁ Μωϋσῆς, ὃταν ὀδηγοῦσε τά παιδιά τοῦ 'Ισαρήλ ἀπό τή δουλεία τῆς φαραωνικῆς Αἰγύπτου πρός τή Γῆ τῆς 'Επαγγελίας καὶ ἐκεῖ, (στή Βηθλεέμ) γεννήθηκε ὁ Θεάνθρωπος. Τό κορύφωμα τῆς ἔξελιξεως σημειώθηκε κατά τήν ἑλληνο - ρωμαϊκή περίοδο καὶ τούς πρώτους αἰώνας τοῦ Βυζαντίου, ἐνώ ἡ παρακμή ἡλθε σιγά - σιγά, μετά τήν κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπό τούς "Αραβας (7ος μ.Χ. αἰών) καὶ τήν εἰσβολή τῆς ἑρήμου, λόγω τροπῆς τοῦ κλίματος πρός τό ξηρότερον.

Άρχαιολογικές τοποθεσίες τῆς περιοχῆς

Τά κατάλοιπα τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος θά γνωρίσωμε τώρα, σ' ἔνα νοερό ταξίδι στίς πιό ἐνδιαφέρουσες ἀρχαιολογικές τοποθεσίες τῆς 'Ιορδανίας, τή Γέρασα, τή Μαντάμπα, καὶ τή μοναδική στόν κόσμο βραχόπολι, τήν Πέτρα.

1. 'Η Γέρασα (τό σημερινό Τζέραχ, 25 χλμ. βορείως τοῦ 'Αμμάν), εἶναι ἡ καλύτερα διατηρημένη ἑλληνο - ρωμαϊκή πόλις, ἡ παγανιστική καὶ χριστιανική Πομπία τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τήν ἀποκαλοῦν μερικοί ταξιδιώτες. Κτισμένη στήν ἀλλοτε εύφορο κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Χρυσορρόα, τό δεύτερο μετά τή Φιλαδέλφεια δυναμικό κέντρο τῆς Δεκαπόλεως, ἡ περιτειχισμένη Γέρασα διετήρησε τήν αἰγλή της ἐπί μία περίπου χιλιετία. "Ηκμασε κατά τήν ἐποχή τῶν ἐπιγόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔφθασε τό ἀπόγειον κατά τή ρωμαϊκή καὶ βυζαντινή ἐποχή καὶ κατεστράφη ἀπό σεισμό κατά τόν 80 μ.Χ. αἰώνα. "Εκτοτε ἔμεινε σκεπασμένη κάτω ἀπό παχύ στρώμα ἄμμου μέχρι τό 1920, ὅταν ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη ξανάφερε στό φῶς τά μοναδικά μνημεῖα τοῦ παρελθόντος.

'Ο ναός τῆς 'Αρτέμιδος, μέ τίς πανύψηλες κορινθιακού ρυθμοῦ κολῶνες, εἶναι ἀσφαλῶς τό ώραιότερο καὶ πιό ἐντυπωσιακό μνημεῖο. Γύρω του εύρισκονται μιά τρίπυλη ἀψίδα, ὁ ναός τοῦ Διός, δύο θέατρα, ὁ Ἰππόδρομος, καὶ μιά μεγαλοπρεπής Ρωμαϊκή Αγορά, τριγυρισμένη ἀπό μιά ῥωειδή κιονοστοιχία, μέ πλατεία στό μέσον, διαμέτρου 100 καὶ πλέον μέτρων. "Εντονη ἐπίσης εἶναι ἡ παρουσία τῆς χριστιανωσάνης, μέ τουλάχιστον ἔξ παλαιοχριστιανικές ἐκκλησίες ἀπό τήν ἐποχή τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, πού οίκοδομήθησαν πρός τιμήν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τῶν Προφήτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῶν μετά Χριστόν μαρτύρων καὶ μιά ἀλλή, ἀφιερωμένη στόν "Αγιο «Κόσμο», χαρακτηριστικό δείγμα τῆς οἰκουμενικότητος τῆς 'Ορθοδόξου Ἐκκλησίας.

2. 'Η Μαντάμπα, μιά μικρή σήμερον πολίχνη, ὅπου κυριαρχοῦν οἱ 'Ορθόδοξοι Χριστιανοί, ἥταν παλαιότερα ἡ πρώτη πόλις στή περίφημο ὁδική βασιλική ἀρτηρία (King's Highway), πού συνέδεε μέ καμηλο - καραβάνια τή Φιλαδέλφεια μέ τήν 'Ακάμπα, στό μυχό τῆς 'Ερυθρᾶς Θαλάσσης. 'Εδώ βρίσκονται τά περίφημα ψηφιδωτά πατώματα τῶν ἐκκλησιῶν, σέ ἔκταση πολλῶν δεκάδων τετραγωνικῶν μέτρων τό καθένα. Μέ φαντασία, γοῦστο κι ἀξιοθαύμαστη ύπομονή, οι ἄγνωστοι ἐκεῖνοι καλλιτέχνες τοῦ θου μ.Χ. αἰώνος, ἐφιλοτέχνησαν μέ τίς χρωμα-

Στά βήματα τοῦ Μωϋσέως

τιστές ψηφίδες των, μορφές ήρώων και διακοσμητικές γιρλάντες άπό περιελισσόμενη ἄμπελο και γέμισαν τά άνοιγματα μέ βουκολικές σκηνές, τό θέρισμα και τόν τρύγο ή τό κυνήγι άγριων ζώων.

Άλλα τό πιό πρωτότυπα και πολύτιμο άπό ιστορικής άποψεως μωσαϊκό είναι αύτό πού σκεπάζει τό πελώριο δάπεδο τοῦ Ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Εικονίζεται ἐκεῖ ὀλόκληρος ὁ χάρτης τῆς Παλαιστίνης, ἀπό τό Νεῖλο τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ Εὐφράτη τῆς Συρίας. Πόλεις δρόμοι και ιστορικές τοποθεσίες (με ἔνα ἔγκλειστο τῆς Ἱερουσαλήμ στό μέσον), σχεδιασμένες μέ θαυμαστή ἀκριβεία και σχόλια στήν Ἑλληνική γλώσσα, (ὅπως π.χ. Βηθλεέμ, βεδώρων θάμνα ἐνθα ἔκειρεν Ἰούδας τά αὐτοῦ πρόβατα κ.λπ.), συνθέτουν ἔνα μοναδικό μνημεῖο χαρτογραφικῆς τέχνης και γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης, ὅπως ήτο πρίν ἀπό 1500 περίπου χρόνια.

Λίγα χιλιόμετρα Β.Δ. τῆς Μαντάμπα ὥρθωνται τό ὅρος Νέμπο, ἀπό τήν κορυφή τοῦ ὄποιου φαίνεται ἡ Νεκρά Θάλασσα και ὁ Ιορδάνης, ἡ Ἱεριχώ και ἡ Ἱερουσαλήμ, και ὀλόκληρος σχεδόν ἡ βιβλική Χαναάν τῶν ἀρχαίων Εβραίων.

3. Ἡ φοβερή τέλος και ἀπίθανη Πέτρα, πού ἤταν μιά πολυάριθμος ἄλλα ἐντελῶς ἀθέατη πόλις, κρυμένη στόν πυρήνα ἐνός παράξενου πετρώδους βράχου (ύψους 100 - 300 μ.), βρίσκεται 265 χλμ. νοτίως τοῦ Ἀμμάν, ὁ προτελευταῖς σταθμός στό Βασιλικό Δρόμο πρός τήν Ἀκάμπα. Είναι ἡ μοναδική στόν κόσμο πόλις, πού «κτίσθηκε» σκάβοντας και σκαλίζοντας τόν φυσικό ἀτόφιο βράχο, χωρίς νά χρησιμοποιηθεὶ ὡτε μιά φερτή πέτρα ἢ κανένα ἄλλα οίκοδομικό ὑλικό.

Ἄπ' ἔξω ὁ βράχος μοιάζει σάν ἔνα ἀπόρθητο φυσικό φρούριο, πού κλείνει τή διάβαση πρός και ἀπό τήν Ἐρυθρά Θάλασσα. Είναι ὅμως σχισμένος στή μέση, προφανῶς ἀπό κάποιο προϊστορικό σεισμό, τό στενό δέ και δαιδαλώδες φαράγγι πού τόν διασχίζει σε μῆκος τριών περίπου χιλιομέτρων, χρησίμευε σαν κρυψώνας και ὀχυρό τῶν ἀρχαίων Ναμπαταίων. Αύτοί ἥλεγχαν τήν ἐπικοινωνία και τό ἐμπόριο τῆς περιοχῆς ἀπό τόν 70 μ.Χ. αἰώνα μέχρι τούς χρόνους τοῦ Βυζαντίου. Τήν παράξενη ἄλλα τόσο καλαίσθητη πόλη τους «ἔγλυψαν» μέσα ἀπό τό ρόδινο βράχο τους σύμφωνα μέ έλληνιστικά πρότυπα, κατά τούς τέσσαρες τελευταίους αἰώνας τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς. Κατά τήν πορεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδρου πρός τήν Αἴγυπτο, ἡ Πέτρα κατελήφθη ἀπό τό στρατό του, ἀλλά μόνο γιά δύο ἡμέρες. Τήν τρίτη νύχτα μυριάδες μαυροντυμένοι «δαίμονες» ἔξεπήδησαν ἀπό τά ἔγκατα τής γῆς, πού ὑστερά ἀπό φοβερή αίματοχυσία ἔξεδίωξαν τούς κατακτητέα!

Μακρά ἦταν ἡ περιγραφή ὅλων, ἡ ἀκόμη τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων τής Πέτρας πού σώζονται, ἀνέπαφα σχεδόν ἀπό τό χρόνο, κατά μῆκος τῆς βαθειᾶς και στενῆς χαράδρας. Ἀσφαλῶς τό πιό ἐπιβλητικό και χαριτωμένο είναι ὁ λεγόμενος «Θησαυρός», ἔνας διόροφος ναός ἡ τάφος, μέ ἔξ πανύψηλες κολώνες κορινθιακοῦ ρυθμοῦ σέ κάθε πάτωμα, ἀετώματα κι ἀγάλματα κλασικῆς τεχνοτροπίας και ἀπέραντους χώρους στό ἐσωτερικό τοῦ βράχου. Κανείς δέ ξεύρει σέ τί ἀκριβῶς χρησίμευε, ἀλλ' ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ἔργου και ἡ κεντρική τοποθεσία του — σ' ἔνα πλατανίσκο τοῦ φαραγγιοῦ — δικαιολογεῖ ἵσως τή λαϊκή προσωνυμία «τό Παλάτι τῶν Ναμπαταίων», ἐνώ τό διοικητήριο τῶν Ρωμαίων είχε κτι-

Ἡ πύλη τῆς Δαμασκοῦ, στά παλαιά τείχη τῆς Ἱερουσαλήμ

σθεῖ — μεγαλόπρεπο κι αύτό, — ἔνα χιλιόμετρο παρακάτω, στή νότιο ἄκρη τής τρομερῆς χαράδρας.

Τό πέρασμα τοῦ Μωϋσῆ

Ἀπό τή χαράδρα αύτή φαίνεται πώς πέρασε και ὁ Μωϋσῆς, ὅταν ὁδηγούσε τούς Ἰσραηλίτας τής Ἐξόδου ἀπό τήν Αἴγυπτο πρός τή Χαναάν, περί τό 1200 π.Χ. Τό ὅρος Σινά (ἡ σημερινή Μονή Ἀγίας Αικατερίνης) μέ τίς Δέκα Ἐντολές, ἡ δασις Ἐλάθ και ἡ ἐρημος Παράν, μέ τό θεόπεμπτο «Μάνα», κείνται νοτίως τής Πέτρας, ἐνώ πέντε χιλιόμετρα πρός Βορράν ἀναβρύζει ἀκόμη δροσερό νεράκι ἡ «πηγή τοῦ Μωϋσέως» (Γουάντι Μούζα στή γλώσσα τῶν ἐντοπίων) μέσα ἀπό τά πυρακτωμένα ἀσβεστολιθικά πετρώματα τής ἀνυδρος γῆς. Αύτή φαίνεται είναι ἡ τοποθεσία ὅπου ὁ Μωϋσῆς, μέ δύο χτυπήματα τής ράβδου του, ἀνάγκασε τό βράχο νά δώσει νερό στούς διψασμένους Ἰσραηλίτας. Ο Θεός παρήγγειλε νά διατάξει και ὅχι νά χτυπήσει τήν πέτρα. Γι' αύτή του τήν ἀνυπακοή ὁ Μωϋσῆς στερήθηκε τή χαρά νά μπει ζωντανός στή Γῆ τής Ἐπαγγελίας. Κι ὅταν αύτός και οί Ἰσραηλίται εἴθθασαν στά σύνορα τής Χαναάν, ἀνέβηκε (κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ) μοναχός του στό ὅρος Ναμπάν, τό σημερινό ὅρος Νέμπο πού ἀναφέραμε προηγουμένως, και ἀ-

Στά βήματα τοῦ Μωϋσέως

φοῦ ἀτένισε μὲ προσοχὴ καὶ λαχτάρα ὄλόκληρη τὴν καταπράσινη κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνου, τὴν πολυπόθητη Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, ἔκλεισε τὰ κουρασμένα μάτια του καὶ σωριάσθηκε νεκρός σέ ηλικία 120 ἑτῶν!

“Ελληνες Ἰσραηλίτες καὶ Ἀραβες

Μέ συγκίνηση συλλογιζόμουν ὅτι βαδίζαμε κι ἐμεῖς πάνω στά βήματα τοῦ Μωϋσῆς καὶ τοῦ ταλαιπωρημένου λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ βλέπαμε τό τοπό, ὅπως κι αὐτοὶ τό εἶδαν πρὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια. Αὐτοὶ καὶ μεῖς, Ἰσραηλίται καὶ “Ελληνες, συναντηθήκαμε πολλές φορές στή μακρά μας Ἰστορία. Ξεκίνσαμε μαζί στίς ἀρχές τῆς δευτέρας π.Χ. χιλιετίας, ὁ γενάρχης Ἀβραάμ ἀπό τό Οὐρ τῆς Μεσοποταμίας καὶ οἱ ἐλληνόφωνες “Ιωνες καὶ Ἀχαιοί ἀπό βορρᾶ, κάποτε περὶ τό 1900 π.Χ. “Ἐκτοτε κρατήσαμε ὁ καθένας μας τήν ἴδια πατρίδα, μιλούμε καὶ γράφουμε τήν ἴδια γλώσσα τῶν μακρινῶν προγόνων μας. “Ελληνες καὶ Ἰσραηλίται ὑπέφεραν ἀνείπωτα δεινά ἀπό ξένους δυνάστας ἢ ἀπό ἐσωτερικούς διχασμούς, ἀλλά σάν σπάνια ἡ προνομιούχα ἐθνολογικά δείγματα, ἐπεζήσαμε καὶ συνεχίζομε τόν δρόμο μας, ὅταν τόσοι ἀλλοὶ ἰσχυροί κατά καιρούς καὶ μεγάλοι λαοὶ ἔχουν ἔξα- φανισθεῖ ἀπό τό πρόσωπο τῆς γῆς. Οἱ περήφανοι καὶ φιλόδοξοι “Ἀραβες τῆς Ἰορδανίας, οἱ στοχαστικοί Ἐβραίοι καὶ οἱ γοργόστροφοι “Ελληνες, ἔζησαν ἐπί αἰώνας στήν ἴδια γειτονιά καὶ προσέφεραν πολλά τά καλά στήν Ἰστορία καὶ τήν ἀνθρωπότητα. Ἀξίζει συνεπώς νά μείνομε πάντα καλοὶ γείτονες καὶ φίλοι, γιά τό καλό καὶ τήν είρηνή τῶν λαῶν πού ζοῦν γύρω ἀπό τή Μεσόγειο, πού ήταν κάποτε ἡ γόνιμη κοιτίδα τῶν πρώτων πολιτισμῶν καὶ είναι ἀκόμα ἡ ὥραιότερη θάλασσα τοῦ κόσμου.

‘Από τό περιοδικό Κασταλία, Δελτίο τῆς ‘Ελληνικῆς Εταιρίας Ἰατρών - Λογοτεχνῶν, Ἰανουάριος - Μάρτιος 1977

ΙΡΜΑ ΚΟΛΑΣΗ:

“Θεωροῦσα χρέος μου νά τραγουδήσω γιά τούς Ἐβραίους”

Σέ συνέντευξή της στον «Ταχυδρόμο» (4.9.1986), ή “Ιρμα Κολάση, παλιά γνωστή τραγουδίστρια τοῦ κλασικοῦ τραγουδιοῦ, πού διέπρεψε στό Παρίσι, διηγήθηκε γιά τήν περίοδο τῆς Κατοχῆς στήν Ἀθήνα:

«Δέν είχα μπεῖ στήν ἀντίσταση. Μόνο κάποιες φορές τραγούδησα γιά Ἐβραίους, πού είχαν κρύψει πατριώτες καὶ ζοῦσαν μῆνες ἀπομονωμένοι. Θεωροῦσα χρέος μου νά τραγουδήσω γι’ αύτούς. “Η κάποιες ἀλλες, μετέφερα ὄρισμένα μηνύματα».

ΠΕΝΤΑΤΕΥΧΟΣ:

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΩΣΑΪΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

Τοῦ κ. ΑΘ. ΔΟΪΚΟΥ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

A' Όνομασία

ὅ πρωτο καὶ σπουδαιότερο τμῆμα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὄνομάζεται «Πεντάτευχος» ἢ «Νόμος». “Ἄν καὶ τό μεγαλύτερο μέρος τῶν βιβλίων τοῦ «Νόμου» δέν ἀποτελεῖται κατά κυριολεξία ἀπό «νόμους» ἀλλά καὶ ἀφηγηματικοῦ χαρακτήρα ἐνότητες καὶ οὕτε γράφτηκε στό σύνολό του ἀπό τόν Μωσῆν, ἐν τούτοις πολύ νωρίς ἐπικράτησε νά ὄνομάζεται «νόμος Μωσέως», «βίβλιον νόμου Μωσέως» καὶ «βίβλος Μωσέως». Ἡ Ἑλληνική ὄνομασία «Πεντάτευχος» τήν ὅποια δανείστηκαν καὶ οἱ λατινογενεῖς γλώσσες, δόθηκε στά πέντε πρώτα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Νόμος) ἀπό τό 2ο μ.Χ. αἱώνα καὶ ἐπικράτησε πλήρως. Στούς ἐπιστημονικούς κύκλους ἀντί γιά Πεντάτευχο γίνεται λόγος γιά τό «Ἐξάτευχο» μέ τή συναρθίμηση μαζί της καὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰησοῦ Ναυῆ, νιά «Ἐπτάτευχο» (Ἐξάτευχος καὶ τό βιβλίο τῶν Κριτῶν) ἢ καὶ «Ὀκτάτευχο» (Ἐπτάτευχος καὶ τά βιβλία Α' - Δ' Βασιλειῶν). Ἰσχυρή ἀλλωστε είναι καὶ ἡ τάση νά ἀποχωρίζεται ἀπό τήν Πεντάτευχο τό τελευταῖο βιβλίο της, τό Δευτερονόμιο, καὶ νά μπαίνει ἐπικεφαλῆς μιᾶς δεύτερης ὄμάδας βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Δευτερονόμιο, Ἰησοῦς, Ναυῆ, Κριταί, Α' - Δ' Βασιλειῶν). Στήν περίπτωση αὐτή ἡ ὄνομασία τῆς πρό τοῦ Δευτερονόμου συλλογής είναι «Τετράτευχος».

‘Η ὄνομασία τῶν βιβλίων τῆς Πεντατεύχου δέν είναι ἡ ἴδια στό πρωτότυπο καὶ στή Μετάφραση τῶν Ο’. Στό ΜΤ τά βιβλία πήραν τήν ὄνομασία τους ἀπό τήν πρώτη λέξη, ἐνώ στούς Ο’ ἀπό τό περιεχόμενό τους.

Τά βιβλία πού ἀπαρτίζουν τήν Πεντάτευχο είναι τά ἐξης: α) Γένεσις, β) Ἐξοδος, γ) Λευϊτικόν, δ) Ἀριθμοί καὶ ε) Δευτερονόμιον.

B' Περιεχόμενο - Διδασκαλία

‘Η Πεντάτευχος περιέχει τήν προϊστορία καὶ τήν πρώτη φάση τής ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀρχίζει μέ ἀποκαλυπτικές ὀλήθειες γιά τή δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, γιά τόν παράδεισο κ.λπ. καὶ φτάνει μέχρι τό θάνατο τοῦ Μωσῆν. Οἱ «νόμοι» ἀποτελοῦν μικρό μόνο μέρος τοῦ υλικοῦ τῆς καὶ ἐντάσσονται ἐκεῖ ὅπου ἡ διηγήση ἀπαίτει. Τό περιεχόμενο τοῦ κάθε βιβλίου τῆς Πεντατεύχου ἔχει ως ἔξηνς.

1. Γένεσις (κεφ. 50).

Τά πενήντα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως είναι δυνατό νά διαιρεθούν σέ δύο κύρια μέρη μέ πολύ διαφορετικό περιεχόμενο καὶ χαρακτήρα τό καθένα.

Πρώτο μέρος (κεφ. 1 - 11). Στό πρώτο μέρος τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως περιγράφεται σταδιακά ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό, ὁ ὅποιος «ἔπιεν καὶ ἐγένετο» καὶ «ἐποίησε τά πάντα καλά λίαν».

Πεντάτευχος: Τό βιβλίο τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου

‘Ακολουθοῦν ἡ δοκιμασία στόν παράδεισο, ἡ πτώση καὶ ἡ πρώτη ύπόσχεση (Πρωτευαγγέλιο), ἡ ἐκδίωξη τῶν πρωτοπλάστων, ἡ ιστορία τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάιν, ἡ παράλληλη αὐξηση τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ τῆς ἀμαρτιώτητάς του, ὁ κατακλυσμός καὶ ἡ ὑπόσχεση πρός τὸ Νῶε ὅτι ὁ κόσμος παρὰ τὴν κακία του δέν θά καταστραφεῖ ἄλλη φορά. Ἡ βιβλική προϊστορία συνεχίζεται μὲν ἀναφορά στούς τρεῖς γιούς τοῦ Νῶε (Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ) καὶ τούς ἀπογόνους τους, καθὼς καὶ μὲ τὴν παράθεση τοῦ μοναδικοῦ στὴν ιστορία καταλόγου τῶν ἔθνων πού βλέπει τοὺς λαούς σάν μια μεγάλη οἰκογένεια μὲ τὰ μέλη της ἵσα μεταξύ τους. Ἡ βιβλική προϊστορία τελειώνει μὲ τὴν ἀφήγηση τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ καὶ τῇ διασπορᾷ τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Δεύτερο μέρος (κεφ. 12 - 50). Τά γεγονότα πού περιγράφονται στό μέρος αὐτό τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ἀποτελοῦν τὸν «ἰστορικό πρόλογο» τῆς ιστορίας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ δείχνουν πῶς προετοιμάστηκε ἡ σωτηρία ‘Εξόδου, πού ἀποτέλεσε τὴν πρώτη φάση τῆς πληρώσεως τῆς θείας ὑποσχέσεως καὶ τὴν πηγή τῆς ισραηλιτικῆς πίστεως.

Ἡ πατριαρχικὴ ιστορία ἀρχίζει μὲ τὴν κλήση τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τελειώνει μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἰωσήφ. Εἰσαγωγικά ὁ ιερός συγγραφέας ἀναφέρεται στὴ μετακίνηση τῆς οἰκογένειας τοῦ Θάρα ἀπό τὴν Οὔρο τῶν Χαλδαίων, πού βρισκόταν στή Ν.Δ. Μεσοποταμία καὶ κοντά στὸν περσικό κόλπο, στή Χαρράν. Ἐκεῖ δίνεται στὸν Ἀβραάμ μιά ἐντολὴ καὶ μιά ὑπόσχεση. «Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἦν ἂν σοι δείξω καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε... καὶ ἐνευλογήθοσνται εν σοί πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» (Γεν. 12, 1 ἔξ.). Ἔτσι μεταναστεύει στὴ Χαναάν καὶ ἐγκαθίσταται προσωρινά στὴ Συχέμ, ὅπου ἡ παλαιά ὑπόσχεση τοῦ δίνεται τώρα σὲ νέα μορφή: «τῶ σπέρματί σου δῶσω τὴν γῆν ταύτην» (Γεν. 12, 7). Ἀκολουθοῦν ἀφήγησεις σχετικά μὲ τὴ μετάβαση τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας στήν Αἴγυπτο, τὴν ἐπιστροφή στήν Παλαιστίνη καὶ τὴν ἐγκατάστασή του στὴ Χεβρών, καθὼς καὶ πληροφορίες γιά τὸ Λώτ, τὸ Μελχισέδεκ καὶ τὴ συνομολόγηση ‘Διαθῆκης’ (περιτομῆς) μεταξύ Θεοῦ καὶ Ἀβραάμ. Ἡ ἀφήγηση συνεχίζεται μὲ τὴν καταστροφή τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων, τὴ γέννηση τοῦ Ἰσαάκ, τὴν ἐκδίωξη τῆς ‘Ἄγαρ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, τὴ θυσία τοῦ Ἰσαάκ, τὸ γάμο του μὲ τὴ Ρεβέκκα καὶ τὸ θάνατο τοῦ Ἀβραάμ. Συνεχίζοντας ὁ ιερός συγγραφέας τὴν ιστορία τοῦ Ἰσαάκ ἀφηγεῖται τὴ γέννηση τοῦ Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ, τὴν πώληση τῶν πρωτοτοκῶν ἀπό τὸν πρώτο στὸ δεύτερο, τὴ συνθήκη τοῦ Ἰσαάκ μὲ τὸν Ἀβιμέλεχ, τὴν ἔξασφάλιση τῶν πρωτοτοκῶν ἀπό τὸν Ἰακώβ μὲ τὴ βοήθεια τῆς μητέρας του, τὴ φυγὴ του στὴ Χαρράν, τὸ ὄνειρό του στὴ Βαιθήλ, τὴν ἀνανέωση τῆς Διαθῆκης (Γεν. 28, 13-ξ.), τούς γάμους του μὲ τὶς δύο θυγατέρες τοῦ Λάβαν (τὴ Λεία καὶ τὴ Ραχήλ), καθὼς καὶ τὴ γέννηση τῶν ἔνδεκα γιῶν του καὶ τῆς κόρης του Δείνα. Περιγράφονται ἀκόμα ἐπεισόδια μεταξύ Ἰακώβ καὶ Λάβαν, ἡ πάλη τοῦ Ἰακώβ μὲ κάποιον ‘ἀνθρωπο’, ἡ κατίσχυσή του καὶ ἡ μετονομασία του σὲ ‘Ἰσραὴλ’, ὁ ἐπαναπατρισμός του καὶ ἡ συμφιλίωσή του μὲ τὸν ἀδελφό του ‘Ἡσαῦ, ἡ γέννηση τοῦ τελευταίου τέκνου του (τοῦ Βενιαμίν), καθὼς καὶ ὁ θάνατος τῆς Ραχήλ καὶ τοῦ Ἰσαάκ. Ἀκολουθεῖ ἡ ιστορία τοῦ Ἰωσήφ μὲ τὴν ἀφήγηση τῆς περιπέτειάς του, δηλαδὴ τὴν πώληση του ἀπό τούς ἀδελφούς του, τὴ μεταφορά καὶ τὴ δοκιμασία του στήν Αἴγυπτο, τὴ φυλάκισή του, τὴν ἐρμη-

νεία τῶν ὀνείρων τῶν δύο συνδεσμίων του καὶ τοῦ φαραὼ, τὴν ἀνάδειξή του στήν Αἴγυπτο, τὰ συμβάντα μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν του. Τὸ βιβλίο τῆς Γενέσεως τελειώνει μὲ τὴ μετανάστευση τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἰακώβ στήν Αἴγυπτο καὶ τὴν ἐγκατάστασή της στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, τὴν εὐλογία τοῦ Ἰακώβ στούς γιούς του, τὸ θάνατο του, καθὼς καὶ τὸ θάνατο τοῦ Ἰωσήφ.

2. ‘Εξοδος (κεφ. 40)

Στὸ βιβλίο τῆς ‘Εξόδου ἐκτίθεται ἡ ιστορία τοῦ ισραηλιτικοῦ ἔθνους ἀπ’ τὴ γέννηση τοῦ Μωσῆ μέχρι τὴν κατασκευὴ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου κατὰ τὸ δεύτερο ἔτος ἀπό τὴν ‘Εξόδο. Τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου είναι διανοτά νά διαιρεθεῖ σὲ τρία μέρη.

Πρώτο μέρος (κεφ. 1 - 11). Στὸ μέρος αὐτό πού ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τοῦ Ἰσραὴλ στήν Αἴγυπτο, παρέχονται πληροφορίες γιά τὴν αὐξηση τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τὰ περιοριστικά μέτρα τῶν Αἴγυπτίων. Ἀκολούθως ὁ συγγραφέας τῆς ‘Εξόδου, κινούμενος μεταξύ ιστορικῶν γεγονότων καὶ βιογραφικῶν πληροφοριῶν μὲ λαογραφικό χαρακτήρα, περιγράφει ὅσα προηγήθηκαν τῆς ‘Εξόδου. Ἡ ἀφήγηση ἀρχίζει μὲ βιογραφικά στοιχεῖα γιά τὴ γέννηση, τὴ σωτηρία, τὸν ὄνομασία καὶ τὴν ἀνατροφή τοῦ Μωσῆ, τὸ φόνο τοῦ Αἴγυπτίου, τὴ φυγὴ τοῦ Μωσῆ στὴ Μαδιάμ καὶ τὸ γάμο του μὲ τὴν κόρη τοῦ Μαδιανίτη ιερέα Ιούθρο.

Ἡ βιβλικὴ ιστορία συνεχίζεται μὲ τὸ δράμα τῆς φλεγόμενης καὶ μή καιώμενης βάτου στὸ δρός Σινα, τὴ θεοφάνεια καὶ τὸ διάλογο μεταξύ Θεοῦ καὶ Μωσῆ, στὸν ὅποιο φαίνονται καθαρά ἡ ἀπόφαση, ἡ ἐντολὴ καὶ ἡ ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ. Ἀπό τὴ φλεγόμενη βάτο, σημειού τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, θά πληροφορηθεῖ ὁ Μωσῆς γιά τὸ λόγο πού παρακίνησε τὸ Θεόν νὰ συμπαρασταθεῖ στὸ λαό του. Εἶδε, λέγει τὸ κείμενο, τὴν ‘Κάκωσίν’ του, ἀκουσε τὴν ‘κραυγὴν’ του, γνώρισε τὴν ‘ὅδύνην’ του καὶ ἀποφάσισε νά τὸν ἀπελευθερώσει ἀπό τὴν Αἴγυπτο (‘Εξ. 3, 7 ἔξ.). Μὲ τὴν ἐντολὴν ‘δεῦρο ἀποστείλω σὲ πρός φαραὼ βασιλέα’ ὁ Μωσῆς γίνεται τὸ ὅργανο τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ του.

Στὸ δράμα τῆς βάτου ὁ Μωσῆς παίρνει τὴ διαβεβαίωση ὅτι ὁ ἀποκαλυπτόμενος Θεός είναι «ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Θεός Ἰακώβ» καὶ στὸ ἐρώτημά του ‘Τί σονμα αὐτῷ’ παίρνει τὴν ἀπάντηση «Ἐγώ εἰμι ὁ Ων». Είναι ὁ ἀναλογίωτος, ὁ αἰώνιος καὶ ὁ ὑπάρχων Θεός μὲ κάπως παθητική παρουσία (Ο'), ἀλλά καὶ μὲ δυναμική μετοχή στήν ιστορία τοῦ λαοῦ του καὶ τοῦ κόσμου ὅλου (ΜΤ). ‘Ο ‘Κύριος’ τοῦ Σινᾶ είναι ὁ Θεός τῆς δημιουργίας καὶ ὅλης τῆς ἀνθρώπινης ιστορίας, ὁ πάντοτε γνωστός στὸν Ἰσραὴλ Θεός τῶν πατριαρχῶν, τοῦ ὅποιού τὸ σὸνομα ‘Γιαχβέ’ τώρα μόνο γίνεται γνωστό στὸν περιούσιο λαό.

‘Αφηγούμενος ἀκολούθως ὁ συγγραφέας τῆς ‘Εξόδου τὴ δραματικὴ ιστορία τοῦ λαοῦ του σὲ ώρες κρίσιμες γιά τὴν ἔθνική του ὑπόσταση, περιγράφει πῶς ὁ Μωσῆς ἐπιστρέψει στήν Αἴγυπτο καὶ μὲ τὸν ἀδελφό του, τὸν Ἀαρών, προσπαθοῦν μὲ σημεῖα θαυμαστά νά πείσουν τὸ φαραὼ νά ἐπιτρέψει τὴν ἀναχώρηση τῶν Ἰσραηλιτῶν, χωρίς ὅμως νά τὸ πετύχουν. Ἀκολουθοῦν οἱ δέκα ‘πληγές’ (= τιμωρίες), πού τὸ νόημά τους ὡς σημείων τῆς δυναμικῆς παρουσίας καὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Θεοῦ γιά τὸν λαό του δέν μπόρεσε νά συλλάβει ὁ φαραώ. Μέ τὴν

Πεντάτευχος: Τό βιβλίο τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου

τελευταία πληγή, τό θάνατο τῶν πρωτοτόκων τῶν Αἰγυπτίων, θεσμοθετεῖται ἡ θυσία τοῦ Πάσχα, γιά νά φέρνει στήν ἑθνική μνήμη τά γεγονότα πού ὀδήγησαν στή σωτηρία τοῦ Ἰσραὴλ ἀπό τή δουλεία τῆς Αἰγύπτου.

Δεύτερο μέρος (κεφ. 12 - 18). Ἡ ιστορική ἀφήγηση συνεχίζεται μέ τήν περιγραφή τῆς δέκατης πληγῆς (θάνατο τῶν πρωτοτόκων) καί τήν ξέσδο τῶν Ἰσραηλίτων ἀπό τήν Αἴγυπτο. Ὁδηγώντας ὁ Μωυσῆς τούς Ἰσραηλίτες ἀπό τήν Αἴγυπτο μέ κατεύθυνση τή Χαναάν είχε νά ἀκολουθήσει τή μεγάλη παραλιακή ὄδική ἀρτηρία, πού ἀρχίζε ἀπό τή Μέμφιδα, περνοῦσε ἀπό τήν περιοχή Γκωσέν, διέσχιζε τή χώρα τῶν Φιλισταίων καί ἔφτανε μέχρι τή Δαμασκό. Ἡ λεωφόρος αὐτή ἦταν βέβαια σύντομη καί ἀσφαλής, ἀλλά ἀκολουθώντας την ὁ Μωυσῆς ὑπῆρχε φόβος νά συμβεῖ ἔνα ἀπό τά δύο νά ἐμποδιστούν οἱ Ἰσραηλίτες στήν πορεία τους πρός τή Χαναάν ἀπό τίς αἰγυπτιακές φουρέας πού φύλαγαν τή λεωφόρο, σέ περίπτωση πού ὁ φαραὼ θά ἄλλαζε γνώμη, ἢ μέ τίς πρώτες δυσκολίες νά μετανοήσουν, οἱ Ἰσραηλίτες καί νά θελήσουν νά γυρίσουν πίσω στήν Αἴγυπτο. Γιά νά ἀποφευχθοῦν λοιπόν τά δύο αὐτά ἐνδεχόμενα, ὁ Ἰσραὴλ ὀδηγεῖται πρός τήν Ἐρυθρά Θάλασσα. Καθοδηγούμενος καί προστατευόμενος ἀπ' τόν προπορευόμενο Θεό του μέ τή μορφή «στήλης νεφέλης» τή μέρα καί «στήλης πυρός» τή νύχτα, σημείων τής θείας παρουσίας, περνά θαυματουργικά τήν Ἐρυθρά Θάλασσα (Ο'), ύμνει τό Θεό γιά τή σωτηρία του μέ ἐπικεφαλῆς τοῦ χοροῦ τή Μαριάμ.

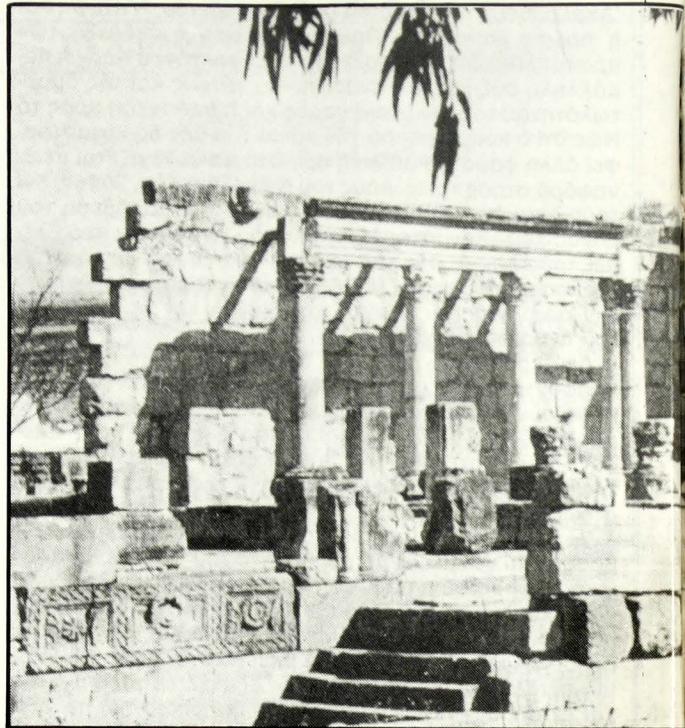
«Ἄσωμεν τώ Κυρίω ἐνδόξως γάρ δεδόξασται ἵππον καί ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν...». (15, 1εξ.). καί ὁδεύει πρός τήν ἔρημο τοῦ Σινᾶ.

Ἡ πορεία πρός τό Σινᾶ δέν ἦταν καθόλου εὔκολη. Ἡ ἔλλειψη τροφῆς καί νεροῦ ἔκανε τούς Ἰσραηλίτες ὅχι μόνο νά γογγύζουν, ἀλλά καί νά ἀμφιβάλουν «εἰ ἔστιν Κύριος ἐν ἡμῖν ἡ οὐ» (Ἑξ. 17,7). Θαυματουργικά καί πάλι ὁ Θεός μεριμνᾷ γιά τη διατροφή μέ μάννα καί ὀρτύκια καθώς καί τήν παροχή νεροῦ στό λαό του. Παρά ταῦτα ὄμως οἱ διαμαρτυρίες τοῦ ἀγάνωμονα λαοῦ συνεχίζονται, ἐνώ ὁ κίνδυνος ἀπό τήν ἐπίθεση τῶν Ἀμαλκιτῶν παρέρχεται μέ τήν νικηφόρο μάχη τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναοῦ.

Τρίτο μέρος (κεφ. 19 - 40). Ἡ ιστορική ἀφήγηση, πού ἀρχίσει μέ τήν Ἑξόδο καί συνεχίστηκε μέ τήν πορεία στήν ἔρημο, διακόπτεται στό Ἑξ. κεφ. 19, γιά νά συνεχίστει στό Ἀρ. 10, 11. Στό ἐνδιάμεσο τμῆμα τοῦ βιβλίου τῆς Ἑξόδου (κεφ. 19 - 40) ὁ ιερός συγγραφέας περιγράφει τήν ἀποκάλυψη στό Σινᾶ, παραθέτει τή νομοθεσία μέ τό Δεκάλογο καί τίς θρησκευτικές, νομικές καί ἡθικές διατάξεις καί ἀφήγειται τά τῆς συνομολογήσεως τῆς Διαθήκης. Ακολουθοῦν διατάξεις ἀναφορικά μέ τά ἀντικείμενα τής λατρείας (Σκηνή τοῦ Μαρτυρίου, Κιβωτός τῆς Διαθήκης, Τράπεζα τῆς Προθέσεως, Ἐπτάφωτη Λυχνία, Θυσιαστήριο Ὁλοκαυτωμάτων κ.λπ.), τό ἀρωνικό ιερατεῖο καί τό Σάββατο, καθώς καί ἡ ἀφήγηση γιά τή λατρεία τοῦ χρυσοῦ μόσχου (Ἑξ. 32, 1εξ.). Τό βιβλίο τῆς Ἑξόδου τελειώνει μέ πληροφορίες γιά τήν κατασκευή τῶν λατρευτικῶν ἀντικειμένων.

3. Λευϊτικόν (κεφ. 27)

Στό βιβλίο τοῦ Λευϊτικοῦ διασώθηκε ἡ ιεροσολυμιτική ἀρωνική ιερατική παράδοση διατυπωμένη σέ συλλογές τελετουργικῶν κυρίως διατάξεων, πού στό σύνολό τους ἀναφέρονται στά καθήκοντα τοῦ ιερα-

Ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Συναγωγῆς στήν Καπερναούμ.

τείου. Πρόκειται γιά νομοθεσία πού πήρε τήν τελική της μορφή μεταγενέστερα, ἔχει ὅμως τίς ρίζες της στήν παλαιά τελετουργική παράδοση. Τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου είναι δυνατό νά ἐπισκοπηθεῖ σέ τρεῖς ἐνότητες.

Πρώτο μέρος (κεφ. 1 - 16). Στό πρώτο μέρος τοῦ βιβλίου παρατίθενται διατάξεις, πού ἀφοροῦν στίς αίματηρές θυσίες καί τίς ἀναίμακτες προσφορές (P^0 = κεφ. 1 - 7) καί περιγράφεται τό ιστορικό τής καθιερώσεως τοῦ ἀρωνικοῦ ιερατείου (P^1 = κεφ. 8 - 10). Ἀκολουθοῦν διατάξεις ἀναφορικά μέ τά καθαρά καί ἀκάθαρτα ζῶα, τή διάγνωση καί τήν κάθαρση τής λέπρας, καθώς καί τόν καθαρισμό ἀνδρῶν καί γυναικῶν (κεφ. 11 - 15). Τό πρώτο μέρος τελειώνει μέ τήν περιγραφή τοῦ τυπικοῦ τής θυσίας τῆς Ἡμέρας τοῦ Ἐξιλασμοῦ (κεφ. 16).

Δεύτερο μέρος (κεφ. 17 - 26). Στό μέρος αὐτό παρατίθενται μεταξύ ἄλλων ὁ νόμος περί ἀγιότητας (P^1), πού περιλαμβάνει διατάξεις γιά τή σφαγή τῶν κατάλληλων για τροφή καί θυσία ζῶων, τίς ἀπαγορευμένες συνευρέσεις, τούς ιερεῖς καί τά καθήκοντά τους, τίς τρεῖς μεγάλες ἐτήσιες γιορτές (Πάσχα - "Ἄζυμα, Πεντηκοστή, Σκηνοπηγά), καθώς καί γιά τήν Ἡμέρα τοῦ Ἐξιλασμοῦ. Ακολουθεῖ ἡ θέσπιση δύο μεγάλης σημασίας κοινωνικῶν θεσμῶν, τοῦ Σαββατικοῦ καί τοῦ Ἰωβηλαίου ἔτους καί ὁρίζονται οἱ νομικές ὑποχρεώσεις τῶν Ἰσραηλίτων σχετικά μέ τήν τήρησή τους.

Τρίτο μέρος (κεφ. 27). Ἐδῶ περιέχονται διατάξεις σχετικές μέ τήν ἔξαγορά τῶν πρός τό Θεό εύχων καί δεκάτων.

Πεντάτευχος: Τό βιβλίο τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου

4. Ἀριθμοί (κεφ. 36)

Στό βιβλίο τῶν Ἀριθμῶν συνεχίζεται ἡ ἱστορία ἀπό τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τῆς Ἐξόδου, δηλαδὴ ἀπό τὸ δεύτερο μήνα τοῦ δεύτερου ἔτους τῆς Ἐξόδου τῶν Ἰσραηλίτων ἀπό τὴν Αἴγυπτο. Ἡ ἐξιστόρηση συνολικά καλύπτει περίοδο σαράντα ἑτῶν καὶ περιλαμβάνει ἀφήγηση τῶν περιπλανήσεων τῶν Ἰσραηλίτων μετά τὴν ἀναχώρησή τους ἀπό τὸ Σινᾶ μέ ενταξη στὴ διήγηση διατάξεων τελετουργικοῦ καὶ θητικοῦ χαρακτήρα.

Ἀναλυτικότερα, τὸ βιβλίο περιλαμβάνει ἀφήγηση γιὰ τὴν ἀπογραφὴ τῶν δώδεκα φυλῶν καὶ τῇ διάταξῃ τους στὸ Ἰσραηλιτικό στρατόπεδο (κεφ. 1 - 2), ἀναφέρεται στοὺς Λευίτες καὶ τὰ καθήκοντά τους (κεφ. 3 - 4), παραθέτει τελετουργικές διατάξεις καὶ τὸ νόμο περὶ Ναζηραίων (κεφ. 5 - 6) καὶ μνημονεύει τίς προσφορές τῶν ἀρχηγῶν τῶν φυλῶν (κεφ. 7). Τέλος ἀκολουθοῦν εἰδικές ὁδηγίες πρὸς τὸ ἀρωνικό ἴερατεῖο (κεφ. 8) καὶ γενικές πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτες (κεφ. 9). Μετά ἀπό τὸ νομικό αὐτὸ ὑλικό συνεχίζεται στὸ Ἀρ. 10, 11 ἐξ. ἡ ἱστορική ἀφήγηση τῆς πορείας τῶν Ἰσραηλίτων, ἡ ὥποια εἶχε διακοπεῖ στὸ Ἐξ. 24, 18.

Σύμφωνα λοιπόν μὲ τὴ βιβλικὴ παράδοση, οἱ Ἰσραηλίτες ἀναχωροῦν ἀπό τὸ Σινᾶ μέ κατεύθυνση τὴ Χαναάν καὶ παραμένουν γιὰ πολὺ χρόνο στὴν ἔρημο νότια τῆς Βηροσαβέε, στὴν περιοχὴ τῆς Κάδης, διαμαρτυρόμενοι πρὸς τὸ Μωσῆ γιὰ τίς ταλαιπωρίες τους. Τό μάννα τοὺς φαίνεται τώρα ἄνοστο καὶ ἐπιθύμησαν κρέας. Νοστάλγησαν «τούς ἵχθύας, τούς σικύας καὶ τούς πέπονας καὶ τὰ πράσα καὶ τὰ κρόμμια καὶ τὰ σκόρδα» πού ἔτρωγαν δωρεάν στὴν Αἴγυπτο (Ἀρ. 11, 5), διατυπώθηκαν ἀμφισβητήσεις γιὰ τὴν αὐθεντία τοῦ Μωσῆ ἀκόμα καὶ ἀπό τὴ Μαριάμ καὶ τὸν Ἀαρὼν (ἈΡ. 12, 1εξ.) καὶ ἐκδηλώθηκε ἀνταρσία μὲ αἴτημα τὴν ἐπιστροφὴ στὴν Αἴγυπτο. «Ομῶς

δέν ἦταν μόνο οἱ δοκιμασίες τῶν περιπλανήσεων στὴν ἔρημο πού ἔφεραν σὲ ἀπόγνωση τούς Ἰσραηλίτες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπαδιόδοξες πληροφορίες πού ἔφεραν οἱ δώδεκα κατάσκοποι σχετικά μὲ τὴν κατάσταση στὴ Χαναάν. Εἰπαν βέβαια ὅτι στὴ χώρα ρέει «γάλα καὶ μέλι», δέν παρέλειψαν ὅμως νὰ προσθέσουν ὅτι «θρασύ τὸ ἔθνος τὸ κατοικοῦν ἐπ' αὐτῆς καὶ αἱ πόλεις ὅχυραι τετειχισμέναι καὶ μεγάλαι σφόδρα» (Ἀρ. 13, 27εξ.).

Μετά τὴν παράθεση διατάξεων ἀναφορικά μέ τίς ποσότητες τῶν προσφορῶν, τὴ θυσία περὶ ἀμαρτίας καὶ τὸ Σάββατο, τὴν ἀφήγηση γιὰ τὴ θαυμαστὴ ἀνθηση τῆς ράβδου τοῦ Ἀαρὼν, καθὼς καὶ νέες διατάξεις γιὰ τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Λευΐτῶν ὡς συγγραφέας τῶν Ἀριθμῶν ἐπανέρχεται στὴν ἱστορική ἀφήγηση περιγράφοντας τὰ τελευταῖα γεγονότα τῶν περιπλανήσεων στὴν ἔρημο.

Ἡ πρώτη προσπάθεια πού ἔκαναν οἱ Ἰσραηλίτες νά εἰσέλθουν στὴ Χαναάν ἀπό νότο βασισμένοι στίς δικές τους δυνάμεις ἀπέτυχε. Χωρὶς τὴν Κιβωτό τῆς Διαθήκης καὶ χαρισματικούς ἡγέτες κατανικήθηκαν ἀπό τούς Ἀμαληκίτες καὶ τούς Χαναναίους, μέ δύνηντρές γι' αὐτούς συνέπειες. Ἡ δεύτερη προσπάθεια ἀποφασίστηκε νά γίνει ἀπό ἀνατολικά καὶ στέφθηκε, ὥπως γνωρίζουμε, ἀπό ἐπιτυχία. Ἀπό τὴν Κάδη ὡς Μωσῆς ἔστειλε ἀγγελιοφόρους στὸ βασιλιά τῆς Ἐδώμ ζητῶντας τὴν ἄδεια νά περάσουν οἱ Ἰσραηλίτες μέσα ἀπό τὴ χώρα του ἀκολουθῶντας τὴ «βασιλικὴ ὁδό», πού ἔνωντε τὴ Δαμασκό μέ τὴ Γασιωνγαβέρ στὸ μυχό τοῦ κόλπου τῆς Ἀκαμπα. «Ομῶς παρὰ τὴν ὑπόσχεση τοῦ Μωσῆ ὅτι «οὐκ ἐκκλινοῦμεν δεξιά οὐδὲ εὐώνυμα, ἔως ἂν παρέλθωμεν τὰ ὅριά σου» (Ἀρ. 29, 17), ὡς Ἐδωμίτης βασιλιάς ἀρνήθηκε νά ἐπιτρέψει τὴ διέλευση. «Ἐτσι οἱ Ἰσραηλίτες ἀναγκάστηκαν νά παρακάμψουν τὴν Ἐδώμ γιὰ λόγους ἀσφαλείας καὶ νά βαδίσουν κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν συνόρων της. Στὴν πορεία τους πρός τὴν Ἐδώμ οἱ Ἰσραηλίτες λιγοψύχησαν καὶ πάλι, ἔχασαν τὴν ἐμπιστοσύνη στὸ Θεό τους καὶ τιμωρήθηκαν μέ τούς «ὅφεις τούς θανατούντας», σώθηκαν ὅμως μέ τὸν «ὅφιν τὸν χαλκοῦν» (Ἀρ. 21, 4εξ.). Μετά τὸ ἐπεισόδιο αὐτό οἱ Ἰσραηλίτες βάδισαν πρός τὰ ἀνατολικά, ἀφοσαν στὰ ἀριστερά τους τὴ Μωάβ καὶ ἀπ' ἐκεῖ πλησίασαν τὸ βασίλειο τοῦ Σηνῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτός ἀρνήθηκε νά ἐπιτρέψει τὴ διάβαση τους μέσα ἀπό τὴ χώρα του. Στὴ σύγκρουση πού ἐπακολούθησε μεταξύ τῶν Ἰσραηλίτων καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀμορραίου βασιλιά Σηνῶν, οἱ Ἰσραηλίτες σημείωσαν περιφανή νίκη (Ἀρ. 21, 24) καὶ κατέλαβαν τὴ χώρα. Τὴν ἴδια τύχη είχε καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Βασάν «Ωγ» (Ἀρ. 21, 33εξ.). «Ἐτσι οἱ Ἰσραηλίτες, ἀφοῦ κατέλαβαν τὴν Ὑπεριορδανία, γύρισαν καὶ στρατοπέδευσαν ἀνατολικά τοῦ Ἰορδάνη στὸ ὑψος τῆς Ἱεριχώ καὶ ἦταν ἔτοιμοι νά εἰσβάλουν στὴ Χαναάν.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ βιβλικὴ παράδοση ἀφηγεῖται τὴν ἱστορία τοῦ Βαβυλώνιου μάντη Βαλαάμ, οἱ ὥποιος ἐνῶ προσκλήθηκε ἀπό τὸ βασιλιά τῆς Μωάβ Βαλάκ καὶ καταραστεῖ τοὺς Ἰσραηλίτες, προφήτεψε, ώς ὅργανο τοῦ Θεοῦ, τὴ νικήφόρα ἐκβαση τοῦ ἀγώνα τους (Ἀρ. κεφ. 22 - 24). Ἀκολουθεῖ ἡ ἀφήγηση γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναοῦ ὡς χαρισματικοῦ διαδόχου τοῦ Μωσῆ καὶ ὄριζονται διάφορες διατάξεις γιὰ τίς γιορτές, τίς θυσίες, τίς εὐχές κ.λ.π. Τὸ βιβλίο τελειώνει μὲ πληροφορίες γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν φυλῶν Ρουβήν καὶ Γάδ, καθὼς καὶ τῆς μισῆς φυλῆς Μανασσῆ ἀνατολικά τοῦ Ἰορδάνη στὰ ὑψίεδα τοῦ Γκολάν, μὲ τὴν ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας στὴν ἔρημο κατά τὰ σαράντα χρόνια τῶν περιπλανήσε-

Πεντάτευχος: Τό βιβλίο τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου

ων καὶ μέ τήν παράθεση ὁδηγιῶν καὶ διατάξεων (ἄσυλοι πόλεις κ.λπ.).

5. Δευτερονόμιον (κεφ. 34)

Tό Δευτερονόμιο περιέχει τρεῖς λόγους τοῦ Μωυσῆ, τούς ὅποιους ἀπούμυνε «ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐν γῇ Μωάβ» μετά τήν κατανίκηση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βασάν «Ωγ καὶ τό τέλος τῶν περιπλανήσεων. Τό Δευτερονόμιο δέν ἔχει τό ἀπέριττο ὑφος τοῦ ἀφηγητῆ οὔτε τή σχολαστικότητα τοῦ νομοθέτη στή διατύπωση τελετουργικῶν διατάξεων. «Ἔχει ὄμιλητικό ὑφος, δραματικότητα στό λόγο καὶ παραινετικό χαρακτήρα. «Ολο τό βιβλίο εἶναι ἔνας ἀπολογισμός καὶ ἔνα «πιστεύω». «Ἐνας ἀπολογισμός τοῦ τί καὶ πῶς ἔγινε ὅ, τι ἔγινε μετά τήν ἀναχώρηση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό τό Σινᾶ καὶ μιὰ διασκάψη, δηλαδή ἀνάπτυξη τῶν βασικῶν ἀρχῶν τοῦ Δεκάλογου καὶ θεολογική ἐρμηνεία γιά τό «σήμερα» τής μωσαϊκῆς πίστεως καὶ τοῦ νομικοῦ πλαισίου τής μέ δρους καὶ νοήματα πού γιά πρώτη φορά τονίζονται ιδιαίτερα.

Μιά διευκρίνηση στό σημεῖο αὐτό είναι ἀπαραίτητη. «Νόμος» γιά τό συγγραφέα τοῦ Δευτερονομίου δέν είναι μόνο οι νομικοί κώδικες πού περιέχουν τελετουργικές καὶ ἡθικές διατάξεις, ἀλλά κάτι ἀλλο πολὺ εὐρύτερο πού πηγάζει ἀπό τήν ἀρχή τής ἐκλογῆς - Διαθήκης. Είναι «ὁ νόμος» καὶ ὅχι ἀπλῶς νόμος, είναι «ἡ ἀποκαλύψη» καὶ ὅχι ἐντολές, είναι «ἡ διασκαλία» καὶ ὅχι νομικές διατάξεις. Είναι ιδέα, βίωμα καὶ πράξη πού ἐκφράζουν τόν ύπεροχο πνευματικό κόσμο, στόν ὅποιο ζει καὶ κινεῖται ὁ ιερός συγγραφέας. Είναι ὁ «λόγος» καὶ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ πού ὁ Μωυσῆς ἀπευθύνει ὅχι μέ δική του πρωτοβουλία ἀλλά «κατά πάντα ὅσα ἐνετείλατο Κύριος αὐτῶ» (Δευτ. 1, 3) «πρό πάντας οὐλούς Ἰσραὴλ» στόν περιούσιο λαό καὶ στό «βασιλειο ἱεράτευμα» καὶ ὅχι σε μιά ἡγετική ὅμαδα τής θεοκρατική τάξεως. Νόμος στήν εὐρύτερη αὐτή τημασία του είναι «ἡ διασκαλία», οἱ ἀρχές καὶ οἱ ὅροι τής πίστεως τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πού περιέχουν ὅσα ἐπράξει καὶ θά πράξει στό μέλλον ὁ Γιαχβέ γιά τό Ἰσραὴλ, καθώς καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ λαοῦ πού ἀξιώθηκε τής ἐκλογῆς, τής σωτηρίας, τής Διαθήκης καὶ τοῦ Νόμου.

Τό περιεχόμενο τοῦ κάθε λόγου συνοπτικά ἔχει ώς ἔξι.

Πρῶτος λόγος (κεφ. 1 - 4). Στόν πρῶτο λόγο τοῦ Μωυσῆς κάνει μιά ἀνασκόπηση τής πρόσφατης ιστορίας ἀπό τή νομοθεσία τοῦ Σινᾶ καὶ ἔξι. «Ἀναφέρεται στή ζωή τής ἐρήμου, στούς δώδεκα κατασκόπους, στούς γογγυσμούς τοῦ λαοῦ καὶ στήν προειδοποίηση τοῦ Θεοῦ ὅτι κανένας ἀπό τή γενιά πού βγήκε ἀπό τήν Αἴγυπτο, δέν θά ἀξιωθεῖ νά μπει στή Χαναάν. «Ἡ ἐπισκόπηση τής ιστορίας τής ἐρήμου τελειώνει μέ ἀναφορά σέ γεγονότα τής τελευταίας περιόδου, ὅπως στήν κατατρόπωση τοῦ Σιών καὶ τοῦ «Ωγ καὶ στή διανομή τής Ὑπεριορδανίας στίς φυλές Ρουδήν, Γάδ καὶ τή μιση φυλή Μανασσῆ. «Ἡ ἐπισκόπηση γίνεται γιά νά τονιστεῖ ἡ συμπαράσταση τοῦ Θεοῦ στόν ἀγώνα τῶν Ἰσραηλιτῶν γιά ἐπιβίωση. «Ἀκολουθεῖ μιά σειρά παραινέσεων μέ τίς ὅποιες παροτρύνεται ὁ Ἰσραὴλ νά ἀκούσει «τά δικαιώματα καὶ τά κρίματα» τοῦ Κυρίου καὶ νά «φυλάξει καὶ νά ποιήσει» ὅσα ὁ Νόμος ἐντέλλεται ὅχι μόνο γιατί σ' αὐτόν ὄφελει τή ζωή του, ἀλλά καὶ γιατί είναι τό μόνο ἔθνος στόν κόσμο πού ἀξιώθηκε νά ἔχει ἔνα τέτοιο (αιώνιο) Νόμο. Τονίζοντας ἀκόμα ὁ συγγραφέας τοῦ Δευτερονομίου τήν ἀνάγκη τής πιστότητας τοῦ λαοῦ στή Διαθήκη Κυρίου «σήμερον» καὶ στό

μέλλον, προτρέπει τήν ἀποφυγή τής εἰδωλολατρίας, ἀπαγορεύει τήν ἀναπαράσταση τοῦ Θεοῦ μέ μορφές ἀνθρώπων, ζώων, πτηνῶν, ἐρπετῶν κ.λπ. (Δευτ. 4, 16) καὶ συνοψίζει τό θεολογικό του πιστεύω μέ τά λόγια.

«Διά τό ἀγαπήσαι αὐτόν τούς πατέρας σου καὶ ἔξελέξα τό σπέρμα αὐτῶν μετ' αὐτούς ὑμάς καὶ ἔξηγαγέν σε αὐτός ἐν τή ισχύ αὐτοῦ τή μεγάλη ἐξ Αἴγυπτου ἐξολοθρεύσαι ἔθνη μεγάλα καὶ ισχυρότερά σου πρό προσώπου σου εἰσαγαγεῖν σέ δοῦναί σοι τήν γῆν αὐτῶν κληρονομεῖν, καθώς ἔχεις σήμερον. Καὶ γνώση σήμερον καὶ ἐπιστραφήση τή διανοία ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου, ούτος Θεός ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ἐπί τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἐστιν ἔπι πλήν αὐτοῦ». (Δευτ. 4, 37 ἐξ.).

Δεύτερος λόγος (κεφ. 5 - 28). Μέ συχνές ἀναφορές στά περιστατικά τής Ἐξόδου καὶ τήν ιστορία τής ἐρήμου ἀπό τής ὅποιες ἀντλεῖ πολύτιμα θεολογικά διδάγματα, ὁ Μωυσῆς ἐπισημαίνει στό δεύτερο λόγο του βασικές διδασκαλίες τίς ὅποιες μάλιστα ἐπεξεργάζεται σέ βάθος. «Η ἀναφορά στήν Ἐκλογή, Διαθήκη, ἀγάπη, πιστότητα καὶ ἀμέριστη συμπαράσταση τοῦ Θεοῦ πρός τόν περιούσιο λαό του κ.λπ. ἀποσκοπεῖ στό νά θεμελιώσει τό κήρυγμά του σέ θεολογικές βάσεις.

Μέ τήν ἐπιτακτική προτροπή «Ἀκουε Ἰσραὴλ τά δικαιώματα καὶ τά κρίματα ἡ ἔγω λαλῶ» ἀρχίζει ὁ Μωυσῆς τή σειρά τῶν παραίνεσεων του πρός τούς Ἰσραηλίτες. Στήν ἀρχή παραθέτει τόν (ἡθικό) Δεκάλογο σε μορφή πού λίγο διαφέρει ἀπ' ἐκείνη τής Εξ. 20, 2 - 17 (κεφ. 5) καὶ ἀκολούθως τό «Σιεμά» (= ἀκουε) πού ἀποτελεῖ τόν πυρήνα τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου (6, 4 - 9) καὶ τό «πιστεύω» τοῦ Ἰσραὴλ. Θεμελιώνοντας θεολογικά πάντοτε τό λόγο του ὁ Μωυσῆς, προτρέπει τούς Ἰσραηλίτες ὅχι μόνο νά μή συνάψουν συνθήκη μέ τούς Χαναναίους καὶ νά ῥθοῦν σέ ἐπιγαμία μαζί τους, ἀλλά νά καταστρέψουν τά είδωλά τους καὶ νά τούς ἐξολοθρέψουν (κεφ. 7). «Ἐλέγχοντας ὁ συγγραφέας τήν διλογιοπιστία καὶ σκληροκαρδία τοῦ ἀγνώμονα λαοῦ πού πάρα τή θεία βοήθεια γόγγυζες στήν ἐρημο διαβεβαιώνει τόν Ἰσραὴλ «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἀνθρωπός, ἀλλ' ἐν παντὶ ρήματι τών ἐκπορευομένων διά στόματος Θεοῦ ζήσεται ὁ ἀνθρωπός» (8, 3), τόν παροτρύνει νά ἀποφεύγει τήν ειδωλολατρία, νά ἀγαπᾷ καὶ νά λατρεύει Κύριο τό Θεό του «εἰς τόν τόπον, ὃν ἄν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός ὑμῶν» (12, 5).

«Ἀκολουθεῖ μιά σειρά ἀπαγορεύσεων πού ἀναφέρονται στήν ἀλλοίωσή τοῦ Νόμου, στήν ἀποστασία καὶ στήν υιοθέτηση ἔνων συνθητικῶν σχετικῶν μέ τή διατροφή (13, 1 - 14, 21), καθώς καὶ προτροπών γιά τήν προσφορά στό Ναό δεκάτων ἡ τήν ἀπόδοσή τους σέ χρῆμα γιά τήν ἐνίσχυση τῶν ἄκληρων Λευιτῶν, τῶν προστηλύτων, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν (14, 28εξ.), γιά τήν ἄφεση τῶν χρεῶν καὶ τή δανειοδότηση τῶν Ἰσραηλιτῶν κατά τό Σαββατικό «Ἐτος». «Ἄλλες διατάξεις ἀφοροῦν στήν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων (15, 12εξ.), τήν ἀφίερωση τῶν πρωτοτόκων τῶν ζώων (15, 19εξ.), τήν ἀτροση τῶν τριών μεγάλων ἐτήσιων γιορτῶν (16, 1εξ.) τά καθήκοντα τῶν δικαστῶν, τά δικαιώματα τῶν Λευιτῶν, τούς ψευδοπροφήτες καὶ τούς προφήτες, τίς ἀσυλες πόλεις ὅπου μπορούσαν νά καταφεύγουν οι ἀκούσιοι φονεῖς καὶ τήν ἀνάγκη θεμελιώσεως κατηγορίας στή μαρτυρία δύο τουλάχιστον μαρτύρων (19, 15). Σέ μιά νέα σειρά διατάξεων ἀντιμετωπίζονται θέματα σχετικά μέ τό δίκαιο τοῦ πολέμου (κεφ. 20), ὅπως καὶ τοῦ γάμου, τοῦ διαζυγίου, τής ζένης ιδιοκτησίας, τής μοιχείας κ.λπ.

«Ο δεύτερος λόγος τοῦ Μωυσῆ τελειώνει μέ τή διαβε-

Χρονολογικός πίνακας 1

Πεντάτευχος

βαίωση οτι, ἀν ὁ λαός φυλάξει ἀναλλοίωτο τό Νόμο και τόν ἐφαρμόσει στή ζωή του, θά τόν ἀναδείξει σέ ἄγιο και εύλογημένο λαό (28, 1 - 14), ἀν δημως παραβεῖ τίς ἐντολές θά είναι ἐπικατάρατος (28, 15έξ.).

Τρίτος λόγος (κεφ. 29 - 30). Καί στό λόγο αὐτό προτρέπεται ὁ Ἰσραὴλ νά παραμείνει πιστός στή Διαθήκη και νά τηρει τό Νόμο, ὥπως τόν παρέλαβε. Στήν ἐπιτακτική ἀυτή ἀνάγκη ἀναφέρεται μέ πάθος ὁ συγγραφέας τοῦ Δευτερονομίου, προσπαθώντας νά δειξει ὅτι τήρηση τοῦ Νόμου δέν σημαίνει δουλική ὑποταγή σέ διατάξεις, ἀλλ' ἐλεύθερη ἐκλογή ἀνάμεσα στή ζωή και στό θάνατο, στό καλό και στό κακό, στήν εὐλογία και στήν κατάρα. Γιά τήν πλήρωση τών σκοπών τῆς Ἐκλογῆς και τῆς Διαθήκης ἀλλά και γιά τό δικό του καλό προτρέπεται ὁ Ἰσραὴλ νά ἐπιλέξει τή ζωή, τό καλό και τήν εὐλογία.

Μετά ἀπό τρεῖς λόγους πού ἀναλύσαμε παραπάνω, ἀκολουθεῖ μιά ἱστορική ἀφήγηση πού ἀναφέρεται στίς τελευταίες μέρες τοῦ Μωυσῆ. Σ' αὐτήν ἐνθαρρύνεται ὁ διάδοχος του Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ στό δύσκολο ἡγετικό ρόλο πού πρόκειται νά ἀναλάβει και δίνεται ἡ διαβεβαίωση στή νέα γενιά ὅτι παρά «τάς πονηρίας» της θά ἀξιωθεῖ νά εἰσέλθει στή Χαναάν. Ἀκολούθως παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Μωυσῆς ἔγραψε διλούς τούς «λόγους τοῦ νόμου τούτου εἰς βιβλίον» και τούς παρέδωσε στους Λευΐτες γιά νά τούς τοποθετήσουν «ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ τῆς διαθήκης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν καὶ ἔσται ἐκεῖ εἰς μαρτύριον» (31, 26).

Ἀκολουθεῖ ὡδή τοῦ Μωυσῆ, στήν ὅποια ὕστερα ἀπό ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας ἐλέγχεται ὁ λαός γιά τήν ἀποστασία του και προτρέπεται νά ἐπιστρέψει στό Θεό του, γιατί «οὐκ ἔστιν Θεός πλήν (αὐτοῦ)» (32, 39) και τό βιβλίο τοῦ Δευτερονομίου τελειώνει μέ τήν εὐλογία τοῦ Μωυσῆ (κεφ. 33) και μέ τήν περιγραφή τοῦ θανάτου και τῆς ταφῆς του (κεφ. 34).

(΄Από τή Συνοπτική Εισαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 1967 κ.έ.)

Σημ.: ΜΤ Μασοριτικό, τό ἐπίσημο ἑβραϊκό κείμενο τῆς Βίβλου.

Π.Χ. ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΣΥΡΙΑ - ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ
2000		3η Δυναστεία τῆς Ούρ. σ. 2050 - 1950 Ἐγκατάσταση Χουρριῶν Ἀμοριτική εἰσβολή
12η Δυναστεία 1990 - 1780		
1900	Αίγυπτιακή κυριαρχία	Παλαιοβασιλώνιοι c. 1830 - 1530 Περίοδος τοῦ τοῦ Mari
1800		
13η - 14η Δυναστεία 1780 - 1720	Ἄβραάμ	
1700 Κυριαρχία Ὑκοώς 1720 - 1570 (15η - 16η Δυναστεία) Κάθοδος Ἱακώβ καὶ γιῶν του	Κυριαρχία ὙκοώςΧαμούραμπι 1728 - 1686 Ἱακώβ Παρακμή Βαθυλώνας	
1600 17η Δυναστεία Θηβῶν 18η Δυναστεία 1570 - 1303		Αίγυπτιακός ἐλέγχος
1500 'Αμωσὶς Α': 'Εκδίωξη Ὑκοώς Τούθμωσις Γ' 1468 - 1436		Βασίλειο τῶν Μπαννί (Χουρρίτες) c. 1500 - 1370 Νέα αὐτοκρατορία Χετταίων c. 1450 - 1200
1400 'Αμένοφις Γ' 1398 - 1361 'Αμένοφις Δ' (Ἐχνατῶν) 1369 - 1353 Τουτανχαμών 1353 - 1344	Περίοδος τῆς Ἀμάρνα Ἐμφάνιση	'Ασσυρίας c. 1350 Ἐξασθένηση αἰγυπτιακοῦ ἐλέγχου
1300 19η Δυναστεία 1303 - 1202 Σέθος Α' 1303 - 1290	Ἀναβίωση αἰγυπτιακοῦ ἐλέγχου	'Ασσυριακή κυριαρ.
Ραμσῆς Β' 1290 - 1224 Μερνεπτά 1224 - 1214 1200 'Εξόδος, Ἰσραηλίτων - Μωυσῆς	Νίκη τοῦ Μερνεπτά c. 1220 c.	1220

΄Ιουδαικό ήμερολόγιο

1. Αριβή ή Νισάν (30 μέρες)	Μάρτιος - Απρίλιος	1 Νουμηνία ^θ 14 Πάσχα ^θ 15 - 21 "Αζυμα ^θ 16 Προσφορά δράγματος 14 Δεύτερο Πάσχα	7 Έθανιμ ή Τισρί Σεπτ. - Όκτ. (30 μέρες)	1 Πρωτοχρονιά ^θ 10 Ήμέρα Ἐξιλασμοῦ 15 - 21 Σκηνοπηγία ^θ 22 Εξόδιο
2 Ζιβή ή Ιγιάρη (29 μέρες)	Απρίλιος - Μάιος	6 Πεντηκοστή ή Βέδμοιδων ή Θερισμού Πρωτογεννημάτων ^θ	8 Μπούλη ή Χεσβάν (29 ή 30 μέρες)	1 Οκτ. - Νοέμβρ. Νοέμβρ. - Δεκ.
3 Σιβάν (30 μέρες)	Μάιος - Ιούνιος	17 "Άλωση Ιερουσαλήμ ^N	9 Χασελεύ (29 ή 30 μέρες)	25 Έγκαινια Ναού
4 Ταμμούζ (29 μέρες)	Ιούνιος - Ιούλιος	9 Πυρπόληση Ναοῦ ^N	10 Τεβέθ (29 μέρες)	10 Αρχή πολιορκίας Ιερουσαλήμ ^N
5 Αβ (30 μέρες)	Ιούλιος - Αύγουστος		11 Σιδάρη (30 μέρες)	11 Ιαν. - Φεβρ.
6 Έλουλ (29 μέρες)	Αύγουστος - Σεπτέμβριος		12 Αδάρ (29 ή 30 μέρες)	13 Ήμέρα Νικάνορος Βε 'Αδάρ (29 μέρες)
				14 - 15 Πουρείμ (Ἐμβόλιμος)

Θ = Θυσία, Ν = νηστεία

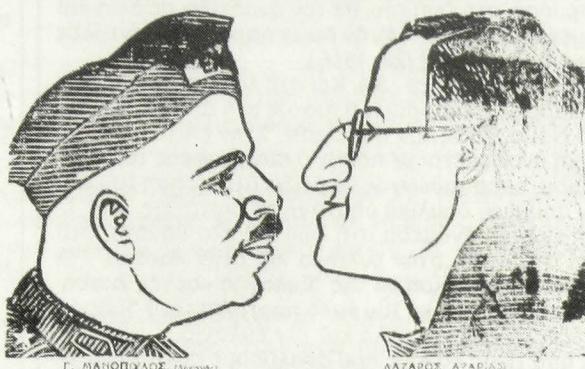
'Από τήν άντιστασιακή
έφημερίδα «Ο Ρήγας», όπου
άπεικονίζεται ό λάζαρος
Αζαρίας, μέλος της Διοικησης
της ΕΤΑ Θεσσαλίας.

Η συμμετοχή των Έλλήνων Έβραιών στήν Αντίσταση*

Τοῦ Δρ. ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΤΣΑ

ΕΞΕΛΙΞΗ & ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Η εικόνη του αν. ΛΑΖΑΡΟΣ ΑΖΑΡΙΑΣ (Τριποτέρι)
Της Διεύθυνσης του Κληματίου ΕΤΑ Θεσσαλίας

Γ. ΜΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, (λεξογράφος)
μέλος της Διεύθυνσης Εμπορίου ΕΤΑ Θεσσαλίας

ΛΑΖΑΡΟΣ ΑΖΑΡΙΑΣ
ήλικος διεύθυνσης Εμπορίου ΕΤΑ Θεσσαλίας

ביהדותם יוניו יוניו (מימין) — עזיריה מונטפרה (משמאל)
סן סולו (במרכז) המהמלה העתיקה

Mεγάλος άριθμός Έμερικανικών και Βρετανικών έγγραφων πού πρόσφατα δόθηκαν στή δημοσιότητα, άποκαλύπτουν ότι οι Σύμμαχοι γνώριζαν ποιά θά ήταν ή μοίρα τών Έβραιών έτσι ύπακουαν τίς διαταγές τών Γερμανών. Οι Σύμμαχοι έσιώπησαν και, έτσι, άπειχαν στό άνθρωπιστικό καθήκον τους νά ένημερώσουν, τουλάχιστον, τούς Έβραιους γιά τά γερμανικά σχέδια. Μέ τή σάστη τους αύτή άποστέρησαν έξαλλου τίς άντιστασιακές δυνάμεις, συνεπώς, και τίς δικές τους, άπό άναριθμητούς Έβραιους πολεμιστές πού θά μπορούσαν νά προκαλέσουν μεγάλες άπωλειες στούς Γερμανούς.

Τήν αντίσταση γιά νά είναι άποτελεσματική πρέπει νά άρχιζει νωρίς. Θά έπρεπε νά είχε ξεκινήσει πολύ πρίν ό έβραικός κόσμος ύποχρεώνετο νά έγγραφει στούς γερμανικούς καταλόγους και νά ύπακούσει στίς διαταγές τους. Υπό αύτή τήν έννοια όταν κάποιος συλλαμβάνετο θά θεωρούσε καθήκον του νά προσπαθήσει ν' άποδράσει ή νά άρνηθει νά συνεργασθεί με τόν έχθρό στήν έξοντωση τού Έβραικού λαού.

Άπο τίς 77.000 "Ελληνες Έβραιους, 8.000 διέφυγαν τή σύλληψη. Μεταξύ αύτων 1.000 και πλέον διέσχισαν τό Αίγαιον Πέλαγος και πήγαν στήν Παλαιστίνη. Περισσό-

*
Τό παραπάνω άρθρο τού Δρ. Μιχαήλ Μάτσα είναι μεταφρασμένο όπό τήν άμερικανική έφημερίδα «The Jewish Week» στήν όποια δημοσιεύθηκε σε τρεις συνέχειες. Τό α' μέρος δημοσιεύθηκε στό φύλλο της 6 - 12 Οκτωβρίου 1983, μέ τήν εύκαιρια τής Διεθνούς Διασκέψεως στή μνήμη τής Έβραικής Αντίστασεως και τής ένεργου δράσεως κατά τή διάρκεια τού β' παγκοσμίου πολέμου. Ο συγγραφέας γεννήθηκε στήν Έλλαδα και μετανάστευσε στήν ΗΠΑ τό 1956. Είναι παντρεμένος μέ τήν Έλεωνδρα, κόρη τού άειμνηστου Έλιου Πλάττ, Έβραιου ήγέτη άπό τήν Ούσιγκτον.

τεροι άπό 650 προσχώρησαν στήν Αντίσταση. Δύο χιλιάδες άτομα έπεστρεψαν όπό τά στρατόπεδα. Ο άριθμός τών άτόμων πού χάθηκαν άνηλθε σε 67.000. Πολλοί άπό τούς έπιζησαντες μετανάστευσαν στό Ισραήλ και τίς Ήνωμένες Πολιτείες.

Τά περισσότερα όπό τά παρακάτω περιστατικά δέν έχουν άνακοινωθεί στό παρελθόν και δέν καταχωρούνται μέ χρονολογική σειρά.

Στά Γερμανικά Άρχεια ύπάρχουν πολλά έγγραφα πού άφορούν τούς "Ελληνες Έβραιους. Ένα έξ αύτών, ύπογραμμένο όπό τόν δρ. Vogel, τής γερμανικής πρεσβείας στήν Αθήνα, άφορά μιά γυναίκα πού έπισκεφθηκε τό γραφείο του καί κατέδωσε τόν Έβραιο γαμπρό της. Αύτή είναι ή κατάθεσή της:

"Στήν Όδό Αβραμάτου 10 ύπάρχει ένα γραφείο πού διευθύνεται όπό δύο Έβραιους, τόν Άλμπέρτο και τόν Εμμανουήλ Κοέν. Αποστολή τού γραφείου είναι νά έπιπτεύει τίς μετακινήσεις Έβραιών πρός τήν Παλαιστίνη. Στήν ίδια διεύθυνση ύπάρχει κάποιος "Αγγλος Έβραιος πού ύπηρέτησε στή Γκεστάπο ώς Γερμανός. Γνωρίζει άπταιστα δάρκετές γλώσσες. Στήσ άμεσως προσεχείς ήμέρες σχεδιάζουν τήν άποστολή στήν Παλαιστίνη δύο Έβραιών. Ένας έξ αύτών, ο Άλμπέρτος Κοέν είναι παντρεμένος μέ τήν κόρη μου".

Ό εξάδελφός μου δρ. Μιχαήλ Νεγρήν διατηρούσε ίατροι στό χωριό Αγιά, στήν Ηπειρο. Μιά μέρα άκουσε ριέπες όπλοπολυβόλου και άμεσως μετά ήλθε άντιμετώπος μέ ένα Γερμανό στρατιώτη. Οι Γερμανοί πίστευαν ότι οι κάτοικοι τού χωριού βοήθουσαν τούς άνταρτες. Στήν κεντρική πλατεία τού χωριού, όπου όδηγησαν τόν Νεγρήν οι Γερμανοί, άντικρυσε άνδρες παρατεταγμένους, ύπό τήν άπειλή όπλοπολυβόλου τών Γερμανών και οι όποιοι ήσαν έτοιμοι νά τούς έκτελέσουν. Ο Νεγρήν, συγκεντρώνοντας δλη τήν αυτοκυριαρχία του, ζήτησε νά δει τόν έπικεφαλής άξιωματικό. Τόν χαιρέτησε μέ εύ-

'Η συμμετοχή τῶν Ἑβραίων στήν Ἀντίσταση

γένεια καὶ τὸν ρώτησε ἄν μιλοῦσε γαλλικά. Ὁ ἀξιωματικός ἤξερε γαλλικά καὶ, ἔτσι, ὁ γιατρός προσπάθησε νά τὸν πείσει ὅτι οἱ χωριανοί ἡσαν ἀθώοι καὶ ὅτι ὀλες οἱ ἐναντίον τους κατηγορίες ἦταν ἀναληθεῖς. Κέρδισε τὴν συμπάθεια τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὁ τελευταῖος τὸν πίστεψε καὶ διέταξε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὄμηρων. «Ἀπό τὴν στιγμὴν ἐκείνη — παρατήρησε ὁ Νεγρήν — ἤξερα ὅτι γιά τὴν Ἀγιά ἥμουν ἥρωας». Στήν πραγματικότητα οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ βοήθουσαν τούς ἀντάρτες, μόνο πού ὁ ἔξαρστος μου δέν τὸ γνώριζε. «Ἐπίσης, δέν γνώριζε ὅτι οἱ Γερμανοί συνελάμβαναν τούς Ἑβραίους.

Λίγες μέρες ἀργότερα, ἀρχές Ἀπριλίου τοῦ 1944, ὁ Νεγρήν καθόταν στὸ καφενεῖο τοῦ χωριοῦ καὶ ἄκουσε δύο ἄνδρες πού σχολίαζαν τὴν πρόσφατη ἐκτόπιση τῶν Ἑβραίων ἀπό τὰ Ἰωάννινα. Ὁ δρ. Νεγρήν, προσχώρησε στούς ἀντάρτες τοῦ ΕΔΕΣ. Ὡς γιατρός ἀξιωματικός περιέθαψε μετά τὴν νικόφόρο μάχη τῆς Μενίνα, τραυματίες ἀντάρτες καὶ μετά περιποιήθηκε δέκα βαρειά τραυματισμένους Γερμανούς στρατιώτες. Κάποια στιγμὴ σκέφθηκε νά τούς σκοτώσει ἢ νά τούς ἀφήσει νά πεθάνουν, δύως, τελικά, ὑπερίσχυσε ὁ ὄρκος τοῦ Ἰπποκράτη. Οἱ Γερμανοί μεταφέρθηκαν ἀργότερα μὲν ἔνα βρετανικό ὑποβρύχιο.

Τρεῖς νέοι: **Άλμπέρτο Μπενβενίστε, Τόρο Κονένκα καὶ Μωρίς Ερρέρα** παραδόθηκαν στούς Γερμανούς ἀπό ἔναν βαρκάρη πού τούς πήρε τὰ χρήματά τους, ὑποσχεθείς νά τούς ὀδηγήσει σὲ ἐλεύθερη περιοχή. Τούς ἔξετέλεσαν ἐνώπιον δλων τῶν ἐγκλείστων τοῦ στρατοπέδου Χίρς στή Θεσσαλονίκη.

Πολυάριθμοι νέοι Ἑβραῖοι ἀπό τὰ στρατόπεδα ἐργασίας στή Λάρισα καὶ τή Θήβα, ἀναζήτησαν καταφύγιο στή γνωριμή ἑλληνική ὑπαιθροῦ. Ὁ **Μωρίς Χαΐμ** διέφυγε ἀπό τὸ στρατόπεδο ἐργασίας τῆς Λεπτοκαρυᾶς, προσχώρησε στούς ἀντάρτες καὶ ἐπεσε μαχόμενος. Ἐνόσω ἦταν κρατούμενος ἔγραψε ἔνα ποίημα, ἀπό τό ὅποιο εἶναι οἱ παρακάτω στίχοι:

«Κατά τίς παγερές νύχτες στενάζουμε
βυθισμένοι στά εύτυχισμένα δνειρά μας
τά γλυκά δνειρά πεθαίνουν τήν αὐγή
είμαστε πουλιά μέν ἀποκαμμένα τά φτερά».

Ο **Μπαρούχ Σιμπή** δημοσιογράφος, ιστορικός καὶ διεθνούς φήμης ἑβραιολόγος, προσπάθησε νά διαφύγει ἀπό τή χώρα, ὅταν εἰσέβαλαν οἱ Γερμανοί στήν Ἑλλάδα, καὶ νά πάει στήν Αἴγυπτο. Κατόρθωσε νά φθάσει στήν Κρήτη ἐνά μαινόταν ἐκεῖ ἡ σκληρή μάχη. Τό πλοϊο στό ὅποιο ἐπρόκειτο νά ἐπιβιβασθεῖ βυθίστηκε. Ἐπέστρεψε στήν Ἀθήνα ὅπου ἀναδείχθηκε σὲ ἡγέτη τοῦ ΕΑΜ. Ο Σιμπή συνέλαβε τήν ίδεα γιά τή φυγάδευση στά βουνά τοῦ Ἀρχιραββίνου Ἀθηνῶν Μπαρτζίλαι. Ἡ ἐνέργεια αὐτή, περισσότερο, ἀπό κάθε ἀλλη, ἀπέτρεψε τά γερμανικά σχέδια καὶ ἐξανγκάσει τούς Ἀθηναίους Ἑβραίους νά κρυφτοῦν. Μέσω ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τοῦ ΕΑΜ ὁ Ἀρχιραββίνος ἀπηγόρευε ἐκκληση γιά βοήθεια πρός τόν πρόεδρο Ρούζβελτ, τόν πρωθυπουργό Τσώρτσιλ καὶ τούς Ἑβραίους τῶν ἐλευθέρων χωρῶν. Στό μήνυμά του ἐξέφρασε ἐπίσης εύγνωμοσύνη πρός τό ΕΑΜ - ΕΛΑΣ.

Οι ἀμερικανικές καὶ οἱ βρετανικές ἀρχές πού δέν κίνησαν οὔτε τό δαχτυλάκι τους γιά νά σώσουν ἔναν Ἑβραίο, ἔξεπλάγησαν, ἀναρωτούμενοι ἔάν ὁ Ἀρχιραββί-

νο ἦταν κομμουνιστής! Στά βρετανικά ἀρχεῖα ὑπάρχει τό ύπ. ἀριθ. 2907/3/44 μνημόνιο πού ἐστάλη ἀπό τή βρετανική πρεσβεία στήν Οὐάσιγκτον πρός τό ύπουργειο Ἐξωτερικῶν. Μεταξύ τῶν ἄλλων ὑπάρχει ἐκεῖ καὶ ἡ παρακάτω παράγραφος: «Ο ἀνώτερος Βρετανός ἀξιωματικός - σύνδεσμος στό ἀρχηγείο τοῦ ΕΛΑΣ συμομίλησε μέ τόν Ἀρχιραββίνο καὶ διαπίστωσε ὅτι ὁ τελευταῖος στερεῖται κάθε πολιτικής συναίσθησης».

Ο **Μωύς Σαλτιέλ**, ἀπό τή Θεσσαλονίκη, βρῆκε ἔνα φέρετρο καὶ μιά ἄμαξα. Ὁ Ἰδιος καὶ ὀχτώ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας του, ντυμένοι στά μαῦρα, προσπάθησαν νά διαφύγουν ἀπό τήν πόλη, προφασιζόμενοι ὅτι πηγαίνουν στό νεκροταφεῖο. Κάποιος Γερμανός περιεργος ἀνακάλυψε ὅτι τό φέρετρο ἦταν κενό. «Ολη ἡ ὁμάδα ἐκτελέσθηκε.

Ο **Δανιήλ Καράσσο**, ἀπό τή Βαλτιμόρη, περιγράφει πῶς ὁ ἀδελφός του **Κάρολος**, ἀντάρτης τοῦ ΕΛΑΣ, χειρίσθηκε ἔνα ὄπλο πολυβόλο, ἐνώ ἡ μονάδα του ὑποχωροῦσε. Μετά μιά μάχη κοντά στή Λάρισα, σκότωσε ἡ τραυμάτισε πολλούς Γερμανούς, προτού ὁ Ἰδιος τραυματισθεῖ καὶ συλληφθεῖ. Τόν περιέθαψαν σέ γερμανικό στρατιωτικό νοσοκομείο ἔως ὅτου ἀναρρώσει. «Υστερα τόν κρέμασαν στήν κεντρική πλατεία τῆς Λάρισας.

Ο **Λάζαρος Αζαρία**, γεωπόνος, ὁργάνωσε τήν ΕΥΑ ('Υπηρεσία Ἐφοδιασμοῦ - 'Επιμελητεία τοῦ ΕΛΑΣ) γιά τήν ἀποτελεσματική συλλογή καὶ διανομή στίς μονάδες τοῦ ΕΛΑΣ τῶν ἀπαίτουμένων προμηθείων. Ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν δραστηριοτήτων, καταδικάσθηκε σέ θάνατο ἀπό τήν κυβέρνηση, ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἐλλάδος. Ο **Αζαρία** διέφυγε στό Ισραήλ ὅπου ἔγινε γενικός διευθυντής τῆς TNOYBA ('Αγροτικής Συνεταιριστικής Όμοσπονδίας).

Ο **Άλμπέρτο Μωϋσή Μινέρβο**, ἀπό τήν Κρήτη, ἔγινε βρετανός πράκτορας. Τό κωδικό ὄνομά του ἦταν 4 - καὶ συνεισέφερε πολλά στήν προσπάθεια τοῦ πολέμου. Μιά φορά παρατήρησε ὅτι οἱ Γερμανοί χρησιμοποιούσαν φορτηγά αὐτοκίνητα, μέ τό διακριτικό σῆμα τοῦ Ερυθροῦ Σταυροῦ, γιά μεταφορά στρατευμάτων καὶ στρατιωτικών προμηθείων. Ο Μινέρβο ἔστειλε σῆμα στό Κάιρο καὶ ἡ βρετανική ἀεροπορία ἐπιτέθηκε ἐναντίον μιᾶς τέτοιας πομπής τοῦ Ερυθροῦ Σταυροῦ, προκαλώντας μεγάλες ζημιές στόν γερμανικό στρατό.

Οι Ἑβραῖοι τῆς Κέρκυρας, μετά λίγες ἡμέρες αἰχμαλωσίας, ἦταν σέ τόσο κακή φυσική κατάσταση πού οι Γερμανοί τούς ἐπέτρεψαν νά λουσθοῦν στή θάλασσα. Δύο ἄριστοι κολυμβητές, ο **Νισσήμ Μουστάκης** καὶ ο **Δαβίδ Μπαλέστρας**, βούτηξαν καὶ κολύμπησαν κάτω ἀπό τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, μιά μεγάλη ἀπόσταση. Οι φύλακες δέν τούς πρόσεξαν καὶ ἔτσι διέφυγαν.

«Ἄλλοι πού δέν είχαν συλληφθεῖ, διότι ἐλειπαν ἐκτός τής πόλεως, παραδόθηκαν ἐκουσίως στούς Γερμανούς

Η συμμετοχή τῶν Ἐβραίων στὴν Ἀντίσταση

γιά νά συνενωθοῦν μέ τίς οἰκογένειές τους. Μεταξύ αὐτῶν ήταν τά ξαδέλφια τοῦ πατέρα μου, **Μωϋσῆς** καὶ **Γεοσούά Μάτσα**. Ποτέ δέν ξανασυνάντησαν τίς οἰκογένειές τους, οὔτε ἐπέζησαν ἀπό τὸν πόλεμο.

Ο Ἀλβέρτος Μπενβενίστε, ἀπό τή Θεσσαλονίκη, ἔσωσε πολλές νεαρές Ἐβραίες μητέρες πού ἔφθασαν στὸ "Αουσβίτς μέ κάποια ἀποστολή ἀπό τὴν Ἀθήνα, ἔχοντας τό θάρρος νά φωνάξει στά Ἑλληνικά: «Νέες μητέρες, ἀφήστε τά μωρά μέ τίς γριές δίπλα σας. Ο Ἐρυθρός Σταυρός θά φροντίσει τίς γριές καὶ τά παιδιά». Ο ἀξιωματικός, ὑπέυθυνος γιά τὴν «ἐπιλογή», ἔστειλε τίς γυναῖκες αὐτές γιά ἐργασία καὶ πολλές διασώθηκαν.

Ο κ. Φρήντημαν διευθυντής τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης καὶ Μελέτης τοῦ Ὀλοκαυτώματος τῆς Χαϊφα, ἔλαβε τό 1975 ἔνα καινούργιο στοιχεῖο. Ο δρ. Check, Πολωνός ιστορικός πού ἐργάζεται στό Μουσεῖο τοῦ "Αουσβίτς, ἀποκάλυψε τά ἔξης:

Τετρακόσιοι Ἐβραῖοι νέοι, πρώην φορτοεκφορτώτες στό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπελέγησαν ώς Sonder kommandos. Όταν οἱ Ἐβραῖοι ἀντελήφθησαν τή φύση τῆς δουλειᾶς τους, ἀρνήθηκαν νά ἐργασθοῦν. Οἱ Γερμανοί τούς ἐκτέλεσαν ὅλους τὴν ἴδια μέρα. («Ισραηλιτική Ἐπιθεώρησις», Ἀθήνα 1975).

Μιά ἡμέρα, ὁμάδα ἀπό πέντε φυλακισμένους τοῦ "Αουσβίτς, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Ἀλβέρτο Ἐρρέρα, ἐφέδρου ἀξιωματικοῦ ἀπό τή Λάρισα, ἔφθασε, συνοδευόμενη ἀπό δύο "Ες - "Ες στρατιώτες, στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Βιστούλα γιά νά ἀδειάσουν ἔνα φορτηγό γεμάτο στάχτες. Ο ἔνας Γερμανός παρατήρησε μέ σαρκασμό: «Κάντε γρήγορα, γιά νά φθάσει ἡ στάχτη τό γρηγορότερο στὴν Παλαιστίνη». Ο Ἐρρέρα σηκώνοντας τό φτυάρι του κτύπησε τὸν ἔνα Γερμανό στό κεφάλι καὶ κατόπιν ρίχθηκε στόν ἄλλο πετώντας τὸν στό ποτάμι.

Ο ἕδιος προσπάθησε νά διαφύγει κολυμπώντας. Οἱ σύντροφοί του, ἀντί νά τὸν μιμηθοῦν, ἀνέσυραν τὸν Γερμανό ἀπό τό νερό καὶ ἐπέδεσαν τό τραύμα τοῦ ἄλλου. Ο Ἐρρέρα προσπαθοῦσε ἀπεγνωσμένα νά φθάσει στὴν ἀπέναντι ὄχθη. "Ενας ἀπό τοὺς Γερμανούς ἄρπαξε τό ὄπλο του καὶ ἀρχισε νά τὸν πυροβολεῖ. Μιά ἀπό τίς σφαιρες τραυμάτισε τὸν Ἐρρέρα. Προτιμῶ νά μήν περιγράψω τὸν τρόπο τῆς ἐκτελέσεώς του.

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τῆς Ισραηλιτικῆς Κοινότητας Ἀθηνῶν, ἔξεδωσε ἔνα φυλλάδιο μέ τίτλο «Ἡμέρα Μνήμης», στό ὅποιο τίμησε τὸν ἡρωϊκό θάνατο 100 Ἐβραίων τῆς Ἀθήνας. Είχαν τεθεῖ στὴν ὑπηρεσία μιᾶς ὁμάδας Sonderkommando στά κρεματόρια. Οἱ Ἀθηναῖοι δέν γνώριζαν ποιά θά είναι ἡ ἀποστολή τους. Νωρίς, τό ἄλλο πρωί τό ἔμαθαν. Ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν στίς διαταγές μέσα σέ λίγα λεπτά ὅλοι τους σκοτώθηκαν. Σέ ὄρισμένες περιπτώσεις ὁ θάνατος είναι προτιμότερος ἀπό τή ζωή.

Σέ κάποιο στρατόπεδο συγκεντρώσεως στή Γερμανία,

τὸν Μάιο 1945, μιά ὁμάδα 25 Ἐβραίων ἀπό τά Ιωάννινα ἤκουσαν τή διαταγή: «Μπείτε στή γραμμή», πού ἀπευθύνθηκε στούς 2.000 φυλακισμένους τοῦ στρατοπέδου. "Ενας ἀπό τούς Ἐλληνες Ἐβραίους είπε στούς συμπατριώτες του: «Ἀκούστε παιδιά, πάντοτε ὑπακούσαμε στίς διαταγές τους. "Ἄς τίς παρακούσουμε μιά φορά. "Ἐτοι κι ἀλλώς είμαστε χαμένοι. Είδα κάποια σοφίτα, ἃς κρυφοτύμει ἐκεῖ. "Ολοι συμφώνησαν ἐκτός ἀπό τὸν Σίμων Νάχμαν. "Οσοι κρύφτηκαν στή σοφίτα ἀπελευθερώθηκαν ἀπό τούς Ρώσους.

Ο Σίμων Νάχμαν περιγράφει ὅτι οἱ κρατούμενοι ὁδηγήθηκαν σέ κάποιο μικρό δάσος. Οι φύλακες ἄρχισαν νά πυροβολοῦν ἐναντίον τους. Ο Σίμων ἔπεισε στό ἔδαφος, παρόλον ὅτι δέν είχε χτυπηθεῖ. Τόν σκέπασαν τά σώματα ἄλλων θανάσιμα τραυματισμένων. Τήν ἐπομένη μέρα ἀντελήφθηκε ὅτι ήταν ὁ μόνος ἐπιζών σέ ἐκεῖνο τό μακάβριο δάσος.

Στίς 6 Σεπτεμβρίου 1944 ἔλαβε χώρα ἐξέγερση στό Μπιργκενάου: Ἐκατόν τριάντα πέντε Ἐλληνες Ἐβραίοι ήταν μέλη τῆς ὁμάδας πού ὁδηγούσε τούς Ἐβραίους στά κρεματόρια. Μεταξύ τους ήταν ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἀλβέρτος, ἀδέλφια τῆς Ρένα Καράσσο, ἀπό τή Βαλτιμόρη. Ἐπικεφαλῆς αὐτῆς τῆς ὁμάδας ήταν τρεις ἐφεδροί ἀξιωματικοί τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ: ὁ συνταγματάρχης Ιωσήφ Βαρούχ καὶ οἱ ταγματάρχες Ιωσήφ Λεβῆ καὶ Μωρίς Άρόν.

"Οταν ὁ Ιωσήφ Βαρούχ ἀντίκρυσε τά πτώματα τῶν γονέων του καὶ τοῦ δικηγόρου φίλου του Γιούτσιβ Γιακοέλ, ἀποφάσισε νά ἀνατινάξει τά κρεματόρια καὶ νά θέσει τέρμα στίς ἐκτελέσεις τοῦ "Αουσβίτς. Σέ συνεργασία μέ ἄλλους 35 Ρώσους Ἐβραίους, συνέλεξαν δυναμίτη καὶ ὅπλα ἀπό τίς γερμανικές ἀποθήκες. Τούς βοήθησαν γυναίκες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειάς τους ήταν ἡ ὀλοσχερής καταστροφή τοῦ ύπ' ἄρ. 3 και ἡ ἀχρήστευση τοῦ ἄριθ. 4 κρεματορίου. Σύμφωνα μέ τό βιβλίο τοῦ δρ. M. Nyiszli: «Ἐβδομήντα φύλακες "Ες - "Ες σκότωθηκαν καὶ δώδεκα κρατούμενοι διέφυγαν, πού, ὅμως, συνελήφθηκαν πάλι ἀργότερα. Κατά τήν ἐπιστροφή τους στό στρατόπεδο, ἐπετέθηκαν ἐναντίον τῶν φυλάκων. Οἱ Γερμανοί σκότωσαν καὶ τούς δύδεκα κρατουμένους καὶ κατόπιν πήραν στόν ιατρό Δρ. Miklow Nyiszli, Ούγγρο Ἐβραῖο, ὁ ὅποιος περιποιήθηκε τά τραύματά τους».

Οι μόνοι διασωθέντες ἀπό τή στάση ήταν ὁ Ισαάκ Βενέζια, σόμερα ζεῖ στό Ισραήλ, καὶ ὁ Γάλλος γιατρός δρ. Charles Bendel, ὁ ὅποιος ὑπῆρξε μάρτυρας σέ μιά δίκη τῶν Ναζί.

"Αν καὶ τότε ἥμουν μόνο 13 ἑτῶν, αἰσθάνομαι ἔνοχος πού δέν ἔλαβα μέρος στόν ἀγώνα κατά τῶν Γερμανῶν. Κάτι πού θυμάμαι μέ ίκανοποίηση είναι τό ἔξης: "Ἐνόσω ἥμαστε ἀκόμη στήν πόλη ἀγοράσαμε ἔνα ὀλογό μέ φορτίο σιταριοῦ. "Ο χωρικός πού τό ἔφερε, μᾶς είπε ὅτι σ' ἔνα σακκί ύπηρχε ἔνα πιστόλι καὶ σφαῖρες γιά τὸν φίλο μας Χρήστο Μπόκορο, ἀρχηγό τοῦ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ στό Ἀγρίνιο. Σέ λίγα λεπτά, ἐγώ πού ἥμουνα τό εύτυχεστερο ἀγόρι πού ἔχετε ποτέ δεῖ, μετέφερα τό σακκί μέ τά ἐπικίνδυνα εἰδή. Προχώρησα στὴν κεντρική ὁδό τοῦ Ἀγρινίου, παίζοντας μέ τὸν κίνδυνο. Πέρασα, ἐπιτούτου, δί-

Η συμμετοχή τῶν Ἑβραίων στὴν Ἀντίσταση

πλα άπό ένα έχθρο στρατιώτη, άκουμπώντας μάλιστα τό
ὅπλο του. Σέ λίγο, παρέδωσα τό πολύτιμο ἐμπόρευμα
στό Μπόκορο, μέσω τῆς κατατρομαγμένης ἀδελφῆς του.
Λίγο ἀργότερα ὁ Χρῆστος δυστυχῶς σκοτώθηκε.

Ο ὀδελφός του **Θωμᾶς Μπόκορος** δρυγάνωσε τῇ δια-
φυγή μας στά βουνά. Ο πατέρας μου, ύπαλληλος τραπέ-
ζης, καθυστεροῦσε πολύ στὴν παράδοση τῶν βιβλίων
τῆς τραπέζης σέ κάποιον ἄλλο ύπαλληλο. Ο Θωμᾶς πή-
γε στόν διευθυντή, τοῦ εἶπε ποιός ἦταν καί πρόσθεσε:
«Ἄν κάτι συμβεῖ στόν Μάτσα, θά σέ θεωρῶ ύπεύθυνο». Αμέσως ἐπετράπη στόν πατέρα μου νά ἀναχωρήσει.
Δύο μέρες ἀργότερα πήγαν στὴν τράπεζα οἱ Γερμανοί
ψάχνοντας γιά αὐτόν.

Ο **Ζάκ Κωστής**, φοιτητής τότε τῆς Νομικῆς, συνέβαλε
στή βύθιση τοῦ γερμανικού ἐμπορικού πλοίου «Sanle Fe»
καί τοῦ μεταγωγικοῦ πλοίου B-103, στό λιμάνι τοῦ Πει-
ραιᾶ, στίς 21 Ιουνίου 1943.

‘Ορισμένοι ἀπό τούς ἡγέτες τοῦ ΕΑΜ ἦταν κομμουνι-
στές αὐτό, ὅμως, δέν ἔγινε γνωστό παρά στό τέλος τοῦ
πολέμου. Οἱ ἀντάρτες τοῦ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ ἦταν πατριώτες

πού θέλανε νά πολεμήσουν τούς Γερμανούς, καί γνώρι-
ζαν ὅτι ἡ βρετανική στρατιωτική ἀποστολή παρεῖχε ὅ-
πλα στὴν ἀντίσταση.

Μετά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος πολλοί Ἑ-
βραίοι ἀντάρτες διώχτηκαν λόγω τῆς συμμετοχῆς στό
ΕΑΜ. Γνώριζα προσωπικά τόν **Μιχαήλ Κοέν**, ἀπό τά Ιω-
άννινα, ὁ όποιος σέ μάχη κτυπήθηκε τόσο σκληρά μέ ἀ-
ποτέλεσμα νά πεθάνει ἀργότερα ἔξαιτίας τῶν τραυμά-
των. Θυμάμαι ἐπίσης πολύ καλά τῇ δίκη ἐνός ἀθώου νέ-
ου ἀντάρτη, τοῦ **Ιωσήφ Ιζδες**. Ἐπί τρεῖς ἡμέρες ὁ συμμα-
θητής μου **Λάζαρος Μιωνῆς** καί ἐγώ παρακολούθησαμε
τή δίκη. Είμασταν κάθε μέρα στην πρώτη σειρά τοῦ ἀ-
κροστηρίου, ὥστε ὁ Ιωσήφ νά ξέρει ὅτι δέν ἦταν μόνος.
“Ολοι οἱ ἄλλοι Ἑβραίοι, συμπεριλαμβανομένων τῶν
συγγενῶν του, φοβήθηκαν νά ἐμφανισθοῦν στό δικαστή-
ριο.

Ο εἰσαγγελέας, πρώην συνεργάτης τῶν Γερμανῶν,
μίλησε σέ ἄκρως ἀντισημιτικό τόνο, πού μᾶς ὑποχρέωσε
νά διαμαρτυρηθοῦμε. Κατά τή διακοπή τῆς δίκης, ὁ πα-
τέρας μου συνέταξε ἔνα κείμενο πού τό ύπογράψαμε ἐ-
μεῖς, μαθητές τότε 15 ἑτῶν. Ο δικηγόρος ύπερασπίσεως
χρησιμοποίησε τό σημείωμα αὐτό στὴν ύπερασπίση τοῦ
“Ιζης. Δυστυχῶς, καταδικάσθηκε σέ θάνατο καί ἐκτελέ-
σθηκε.

“Ἀλλοι Ἑβραίοι ἀντάρτες ἀπέφυγαν μιά παρόμοια τύ-
χη, διαφεύγοντας στό Ισραήλ ὅπου πολέμησαν στόν

'Η συμμετοχή τῶν Ἐβραίων στὴν Ἀντίσταση

Πόλεμο τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Τό 1942 ἔνας ὥγέτης τοῦ ΕΑΜ ἐπισκέφθηκε τὸν Ραββίνο Κόρετς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ἀνακοίνωσε ὅτι ἡ ἀντιστασιακή αὐτή ὄργάνωση ἦταν πρόθυμη καὶ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ βοηθήσει στὴ διάσωση τῶν Ἐβραίων ἀπό τὸν γερμανικό διωγμό. Ὁ Ραββίνος καὶ οἱ σύμβουλοί του ἀδυνατοῦσαν νὰ διανοθοῦν ὅποια δήποτε μορφὴ ἀντιστάσεως.

Μέντην παρόνομες ἐφημερίδες τὸν ΕΑΜ παρότρυνε τοὺς Ἐβραίους νὰ μήν ύπακούσουν στὶς γερμανικές διαταγές. Στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης τὸ ΕΑΜ ὑπῆρξε ὁδός διαφυγῆς γιά τοὺς Ἐβραίους φοιτητές πού προσχωροῦσαν στὸν ΕΛΑΣ. Διακόσιοι πενήντα νέοι Ἐβραίοι, συμπεριλαμβανομένου τοῦ κ. Ἰωσήφ Μάτσα, ἔγιναν ἀντάρτες τοῦ ΕΛΑΣ, ἀγωνιζόμενοι στὰ βουνά τῆς Μακεδονίας. Οἱ περισσότεροι ἀνδρες εἶχαν στρατιωτική ἐμπειρία οἱ ὑπόλοιποι ἔλαβαν ἐντατική ἑκπαίδευση. Οἱ Βρετανοί, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχη Woodhouse, συνέχισαν νὰ ὀπλίζουν τίς ἀντιστασιακές μονάδες.

Στὴν Ἀθήνα 1.000 Ἐβραίοι προσχώρησαν στὸ ΕΑΜ καὶ συμμετεῖχαν σὲ ὅλες τὶς διαδηλώσεις καὶ ἄλλες παρόνομες δραστηριότητες πού παρεμπόδισαν τὴν τότε Ἑλληνική κυβέρνηση νὰ στρατολογήσει στρατιώτες πού θά ύπηρετούσαν στὸν γερμανικό στρατό. "Ενα Ἐβραϊκό τμῆμα τοῦ ΕΑΜ εἶχε τὴν εὐθύνη ἀνευρέσεως καταφυγίων καὶ τροφίμων γιά **3.000 περίπου Ἐβραίους φυγάδες ἀπό τὴ Θεσσαλονίκη**. Διανέμετο ἔνα ἐβδομαδιαῖο ἐντυπο, πού εἶχε σάν ἔμβλημα τὴ φράση: «Μήν ύπακούετε οὔτε νὰ ἐπισκέπτεσθε τὸ γερμανοκρατούμενο κοινοτικό κέντρο».

Δύο ὥγέτες τοῦ ΕΑΜ ἐστάλησαν στὴ Σμύρνη, Τουρκία καὶ τὸ Τέλ 'Αβίβ γιά νὰ συντονίσουν τὴ διακίνηση 1.000 καὶ πλέον Ἐβραίων, πού διέσχισαν τὸ Αίγαιο μέ κατεύθυνση τὴν Παλαιστίνη. 'Η Ἐργατική Συνομοσπονδία τοῦ Ἰσραήλ, Ἰσταντρούτ; ἀπέστειλε στὸν ΕΛΑΣ καὶ τὸν ΕΛΑΝ (τὸ ναυτικό τμῆμα τοῦ ΕΑΜ) ἔνα χρηματικό ποσόν καὶ 250 ζευγάρια ἀρβύλες, ὡς συμβολική χειρονομία εὐγνωμοσύνης.

Στίς πόλεις ὅπως ἡ Ἀθήνα, ὁ Βόλος, ἡ Λάρισα, τὰ Τρίκαλα, ἡ Πάτρα, τὸ Ἀγρίνιο καὶ ἡ Καρδίτσα, ἡ πλειοψηφία τῶν Ἐβραίων σωθηκαν, χάρις στὴ βοήθεια τῆς Ἀντίστασης. Τουναντίον, σὲ ἄλλες πόλεις ὅπως τὰ Ἰωάννινα, ἡ Ἄρτα, ἡ Πρέβεζα ὅπου ὁ ΕΔΕΣ καὶ ὁ ΕΛΑΣ διεξήγαγαν ἐμφύλιο πόλεμο, τὴ στιγμὴ πού οἱ Γερμανοί προετοίμαζαν τὴ σύλληψη τῶν Ἐβραίων, σχεδόν ὅλοι ἐκτοπίσθηκαν στὴν Πολωνία.

Περισσότεροι ἀπό 650 ἀνδρες καὶ γυναῖκες Ἐβραίοι ἔγιναν ἀντάρτες τοῦ ΕΛΑΣ. Μεταξύ αὐτῶν ὑπῆρχαν γιατροί, μηχανικοί καὶ ἀξιωματικοί. Πολλοί ἀπό αὐτούς συνελήφθηκαν καὶ ἐκτελέσθηκαν. Μιά Ἐβραϊκή γυναικά πού συνελήφθη, ἡ **Μπέν Λεβή**, εἶπε στὸ γερμανικό στρατοδικεῖο. «Ἐίμαι Ἐβραία, ἀγωνίσθηκα σάν Ἐβραία καὶ εἰμαι ἔτοιμη νὰ πεθάνω σάν Ἐβραία». Πολλοί Ἐβραίοι ἐπεσαν μαχόμενοι, μεταξύ αὐτῶν δύο ἡρωϊκές κοπέλες, ἡ **Σέρρορ** καὶ ἡ **Στέλλα Κοέν**.

Ἡ κυβέρνηση τοῦ βουνού ἀπένειμε τὴν ἀνώτερη διάκριση ἀνδρείας καὶ αὐτοθυσίας σὲ **ἔξι Ἐβραίους** πού πολέμησαν ἡρωϊκά κι ἐπεσαν μέ τίς **Ιαχές**... Τρεῖς ἀντάρτες

πού ἐπέζησαν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου μετανάστευσαν στὸ Ἰσραήλ, προσχώρησαν στὴν Ἀγκανά, καὶ ἐπεσαν κατά τὸν πόλεμο τῆς Ἀνεξαρτησίας. Αύτοί ἦσαν οἱ: **Ιωσήφ Λαχανᾶς, Σόλων Λεβή** καὶ **Σάμη Γαβριηλίδης**. Νεκροί στὶς μάχες ἐναντίον τῶν Γερμανῶν ἦταν: ὁ **Σαμουήλ Ασκεναζῆ** πού πολέμησε μὲ ἀσυνήθιστο ἥρωισμό καὶ ἔλαβε τὸν βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ. "Εγίνε διοικητής μονάδος καὶ ἐπεσε κατά τὴ διάρκεια ἐπιθέσεως ἐναντίον γερμανικῆς μονάδος.

Ο **Λέων Σακῆς**, ὁ ἀδελφός του ὅποιου **Μωϋσῆς** ὑπῆρξε ὑπεύθυνος τῆς ΕΤΑ στὸ Πήλιο, ἐπεσε στὴ μάχη ἐνώ προσπαθοῦσε νὰ σώσει τραυματία συμπολεμιστὴ του.

Ο **Βενιαμίν Νεγρήν**, διοικητής διμοιρίας ἐπεσε ἐνώ ὀδηγοῦσε τούς ἄνδρες του ἐναντίον καλῶς ὄχυρωμένων Γερμανῶν. "Ήταν ὁ πρῶτος πού πέρασε τὸ συρματόπλεγμα καὶ πήδηξε στὰ ἔχθρικά χαρακώματα. Τραυματίσθηκε σὲ ἐφτά διαφορετικά σημεῖα. Οἱ ἀντάρτες τὸν μετέφεραν σὲ νοσοκομεῖο, ἀλλά τελικά ὑπέκυψε στὰ τραύματα του.

Ο **Γιοχανᾶς Χατζῆς** ἡ **Σκουφᾶς**, ὑπῆρξε διοικητής μονάδος, οἱ ἄνδρες τῆς ὅποιας τραγουδοῦσαν: «ὁ Σκουφᾶς πάει στὸν πόλεμο μὲ **ἀντάρτες παλικάρια**». Στὴν ἐπίθεση κατά τῶν Γερμανῶν στὴν "Αμφίσσα τραυματίσθηκε. Ἐξακολούθησε νὰ κατευθύνει τούς ἀνδρες, μέχρις ὅτου ἔνα βλῆμα πολυβόλου τὸν σκότωσε.

Ο **Φανή Φλωρεντίν**, σήμερα στὶς ΗΠΑ μὲ τὸ σύζυγό της Λεών, ὑπῆρξε ἀπό τὶς πρώτες Ἐβραίες τῆς Θεσσαλονίκης πού προσχώρησαν στούς ἀντάρτες. "Ήταν πεπειραμένη στρατιωτική νοσοκόμος, βοηθός ἐνός Ἐβραίου γιατρού πού ἀργότερα σκοτώθηκε. 'Η Φανή ἐπέδειξε ἀσύνθιστη γενναιότητα στὶς μακρές πορείες καὶ ἀφοσίωση στὸ καθῆκον. Στὴ διάρκεια μιᾶς γερμανικῆς ἐπιθέσεως, ἡ Φανή μαζί μὲ ἄλλη μία χριστιανή γυναίκα καὶ ἔναν Ἐβραίο ἀντάρτη περικυλώθηκαν. 'Ο ἀντάρτης προτίμησε νὰ αὐτοκτονήσει παρά νὰ παραδοθεῖ. Οἱ "Ἑλληνες προδότες, ζήτησαν οἱ κοπέλλες νὰ ἀπαγχονισθοῦν, γιά παραδειγματισμό τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. 'Ο Γερμανός ἀξιωματικός, ὁμως, προτίμησε νὰ τὶς παραπέμψει σὲ στρατοδικεῖο. 'Η Φανή δέν ἀποκάλυψε στὸν ἀνακριτή της ὅτι ἦταν Ἐβραία. Κάποιος γνωστός τοῦ πατέρα της πού φρόντιζε τὴν οἰκογενειακή περιουσία, κατόρθωσε νὰ δωροδοκήσει τὰ κατάλληλα πρόσωπα καὶ ἐτοίη ἡ Φανή ἀπελευθερώθηκε.

Ο **Μᾶρκος Καράσσο**, φοιτητής τῆς Μαθηματικῆς τότε στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ὥρκισθηκε νὰ ἐκδικηθεῖ τὴν ἐκτέλεση τοῦ πατέρα του, Ἀλβέρτου. 'Από νωρίς διακρίθηκε ὡς μαχητής καὶ παρακολούθησε τὴ σχολή ἀξιωματικῶν τοῦ ΕΛΑΣ. 'Αποφοίτησε μὲ τὸ βαθμό τοῦ ὑπολοχαγοῦ.

Ἡ σπουδαιότερη μάχη στὴν ὁποία συμμετεῖχε καὶ, ἵσως, ἡ μεγαλύτερη ἀντιστασιακή νίκη κατά τὴ διάρκεια τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, ἔλαβε χώρα στὶς Καρυές, ἐπὶ τῆς Νότιας Πλευρᾶς τοῦ Όλυμπου, στὶς 4 Μαΐου 1944. 'Η μάχη είναι γνωστή ὡς «μάχη τοῦ Καράλακου». Δώδεκα Ἐβραϊκές οἰκογένειες ἀπό τὴ Λάρισα εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν περιοχή αὐτή. Τούς πρόδωσαν, καὶ ἔνα πρωινό τούς αἰφνιδίασε ἔνα τάγμα τῶν "Ες - "Ες. Οἱ Γερμανοί πίστεψαν ὅτι θά είναι εύκολη ὑπόθεση. 'Αρχισαν νὰ λαφυραγωγοῦν καὶ νὰ καίνε τὶς καλύβες. 'Ο **Χλίας Κοέν** προσπάθησε νὰ διαφύγει γιά νὰ εἰδοποιήσει τούς ἀντάρτες. Οἱ Γερμανοί τόν τραυμάτισαν. Τρεῖς ἄλλοι ἀντάρτες

'Η συμμετοχή τῶν Ἐβραίων στήν Ἀντίσταση

Σιμών Λεβή, ό 'Αλβέρτος 'Οβαδία και ό 'Ιακώβ Μαγρίλος, έπισης τραυματίσθηκαν. "Ενας-τέταρτος, όμως, κατόρθωσε νά ειδοποιήσει τούς ἀντάρτες. Οι Ἐβραϊκές οἰκογένειες διατηροῦσαν πολύ φιλικές σχέσεις μέ αὐτούς. Συχνά, βοηθούσαν τούς ἀντάρτες μέ τό πλύσιμο τῶν ρούχων τους. Οι ἀντάρτες γνώριζαν διότι οι Ἐβραῖοι ἐπέλεξαν τήν τοποθεσία αὐτή ἔξαιτιας τῆς ἀσφάλειας πού τούς πρόσθερε τό παρακειμένο κρυστάλλιο τῶν ἀνταρτῶν. 'Η μονάδα τοῦ **Μάρκο Καράσσο** μαζί μέ ἄλλες ὅμαδες, πού ἀποτέλεσαν σύνολικά μιά δύναμη 150 ἀνδρῶν, διεξήγαγαν μιά ἀπό τις ἐντυπωσιακότερες μάχες τοῦ ἀνταρτικού κατά τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. 'Επιστρέφοντας πρός τὴ Λάρισα, τά "Ἐς - Ἐς ἔπρεπε νά περάσουν μέσα ἀπό ἔνα βαθύ φαράγγι. Οι ἀντάρτες τούς ἐπετέθηκαν καί ἀπό τίς δύο πλευρές καί ἡ μάχη διήρκεσε 6 ὥρες. Γερμανικά ἀεροπλάνα ἤλθαν σέ συμπαράσταση, ὅμως ἡ διαμόρφωση τοῦ ἑδάφους ἤταν τέτοια πού δέν τούς ἐπέτρεψε ἀποτελεσματική δράση. Τό ἀποτέλεσμα τῆς μάχης ἤταν: 150 "Ἐς - Ἐς νεκροί, 80 βαρειά τραυματισμένοι καί 14 συνελήφθηκαν, συμπεριλαμβανομένου τοῦ αὐτοριακοῦ διερμηνέα καί τοῦ μεταφραστοῦ του. "Οσοι Γερμανοί διέφυγαν πρός τὴ Λάρισα, ἐγκατέλειψαν τὸν ὄπλισμό τους.

'Από τούς 14 συλληφθέντες, οι 10 ἐκτελέσθηκαν ἐπει-

δή προσπάθησαν νά ἀφοπλίσουν τούς φύλακές τους. Οι ύπόλοιποι, καταδικάσθηκαν σέ θάνατο. Οι ἀπώλειες τῶν ἀνταρτῶν ἤταν 8 νεκροί καί 10 τραυματίες.

'Η δράση τοῦ **Μάρκο Καράσσο** συνεχίσθηκε, καί στίς 23 Ιουλίου 1944 ἀνατίναξε ἔνα γερμανικό τραίνο μεταφορᾶς στρατιωτῶν. Ο Μάρκος ἤταν ὁ πρώτος πού ἀνέβηκε πάνω στό τραίνο πυροβολώντας μέ τό αὐτόματο ὅπλο του τούς Γερμανούς. Στή μάχη σώμα μέ σώμα, πού ἀκολούθησε, ὁ Μάρκος σκοτώθηκε. Είχε, ὅμως, τηρήσει τήν υπόσχεσή του. Οι Γερμανοί πλήρωσαν ἀκριβά τήν ἐκτέλεση τοῦ πατέρα του.

Εἰδήσεις γιά τό 'Ολοκαύτωμα σύφθασαν γιά πρώτη φορά στήν 'Ελλάδα τό 1945, ὅταν ἄρχισαν νά προβάλλονται στούς κινηματογράφους εἰδήσεις ἀπό τά στρατόπεδα συγκεντρώσεως. "Αν στήν περίοδο πού προηγήθηκε γνώριζαν οι Ἐβραῖοι ποιά ἤταν τά σχέδια τῶν Γερμανῶν, τότε, τό ἐνστικτο γιά τήν ἐπιβίωση θά τούς ύποχρέωνται νά φύγουν ἢ νά πολεμήσουν. Τό κόστος τῆς «τελικῆς λύσης» θά ἤταν τότε ὄδυνηρότατο ἀκόμη καί γιά τούς Γερμανούς.

ΕΝΑΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΕΛΛΗΝΟΕΒΡΑΙΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

ΜΩΥΣΗΣ ΜΠΟΥΡΛΑΣ

1938: 'Η πρώτη καί μόνη ποιητική συλλογή του:

Tá πρώτα κρινανθίσματα

Τοῦ κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ

Oταν λέμε τήν φράση: «'Ελληνοεβραϊος ποιητής», στό νοῦ μας ἔρχεται αὐθόρμητα, ἔνα καί μόνο δόνομα: Γιωσέφ 'Ελιγιά, ὁ Γιαννιώτης Ἐβραῖος πού τό σύντομο πέρασμα του ἀπό τή ζωή, σημάδεψε τά νεοελληνικά γράμματα. Είχα τή χαρά καί τήν τιμή, νά παρουσιάσω πρώτος, τό 1934 κι ἐπειτα τό 1938 καί, ἀργότερα τό 1966 καί τό 1969 τό ποιητικό καί μεταφραστικό του ἔργο, είτε μέσον τῆς «Μπενέ - Μπερίθ» (πρόεδρος τότε ὁ ἀείμνηστος Λέων Ρεκανάτι), είτε μέσον τοῦ 'Ηπειρώτη ἐκδότη Εὐαγγέλου Λάζου, τοῦ ιδρυτή τοῦ σημαντικοῦ οίκου «Δωδώνη». Νά, τώρα καί πάλι, ἡ μοίρα μου ἔγραφε, νά παρουσιάσω ἐνας ἄλλο — χαμένο πιά ἐδώ καί πενήντα χρόνια — 'Ελληνοεβραϊο ποιητή, πού ἀνήκε στήν ξεκληρισμένη Ἐβραϊκή Κοινότητα τής Θεσσαλονίκης.

*

Μιά νεανική φωνή, πού θέλησε νά δοκιμάσει τά ποιητικά της ψελλίσματα, νά φέρει τό μήνυμα ἐνός λεπταίσθητου κόσμου, πάγωσε, χρόνια πολλά τώρα, στό φοβερό μουσείο τοῦ θανάτου.

"Ομως, ἀπό τή φωνή αὐτή ὅλα δέν ἔχουν χαθεῖ. Κάποιο ἄρωμα ἔχει παραμείνει. Κάποιο σχήμα διατηρεῖται.

Κάποιο χρώμα μαντεύεται ἀκόμη στά ξέθωρα κατάλοιπά του.

Μιά ποιητική συλλογή, σάν μία πολύτιμη **Λήκυθος** διεφύλαξε τά ἔνα τοῦ σταματημένου παλμοῦ. Μᾶς ἐπιτρέπει καί σημειρά ἀκόμη, ἐπειτα ἀπό 45 ὀλόκληρα χρόνια, νά ξαναζήσουμε τή δονούμενη ψυχή ἐνός νέου πού θά είχε τόσα ἀκόμη νά δώσει στά νεοελληνικά γράμματα.

Θεσσαλονικός ἤταν ὁ Μωϋσῆς Μπουρλᾶς. Κι αὐτός καθώς χιλιάδες ἄλλες συμπολίτες μας 'Ισραηλίτες χάθηκαν μέσα στήν ἀφάνταστή ἐκείνη γενοκτονία ἐνός ἀπαράδεκτου φυλετικοῦ διωγμοῦ.

"Ομως, νά πού τώρα, ἐπειτα ἀπό μιά ἀφάνεια μισοῦ περίπου αἰώνα, φέρνουμε εύλαβικά στή μνήμη μας τήν ἐμμετρή προσφορά, ἐνός πνεύματος πού, ἀναμφισβήτητα, φέρει τή σφραγίδα μιᾶς ἐντονης ποιητικής προσωπικότητας.

"Η συλλογή **«Τά πρώτα Κρινανθίσματα»** δέν ἀποτελεῖται μόνο ἀπό ποιήματα πρωτότυπα, δικά του. Περιέχει καί ἔμμετρες μεταφράσεις, ξένων ποιημάτων. Κι είναι οι μεταφράσεις αὐτές, μία θαυμαστή ἀνάπλαση στή γλώσσα, τόσο, πού ἀν ὁ ἴδιος ὁ μεταφραστής δέν μᾶς πληροφοροῦσε πώς ἐπρόκειτο γιά ένον κείμενο φερμένο στή γλώσσα μας, δέν θά είχαμε δυσκολία νά πιστέψουμε πώς πρόκειται γιά κάτι πού βγήκε ἀπό τά προσωπικά του βιώματα.

ΜΩΥΣΗΣ ΜΠΟΥΡΛΑΣ

“Επειτα άπό ένα ποίημα άφιερωμένο στούς γονείς του, ό Μπουρλᾶς, τιτλοφορεῖ με τὸν ἴδιο τὸν τιτλὸν τῆς συλλογῆς του τὸ πρώτο του ποίημα:

Τοῦ κήπου πρῶτα κρινανθίσματα
κάτω ἀπό αἰθέριον οὐρανό¹
τοῦ εἶναι μου πρῶτα φτερουγίσματα
σ' ὄνειραν κόσμο, ἀλαργινό.

Τοῦ κήπου πρῶτα κρινανθίσματα
γλυκά, λευκά, σάν τὸν ἀφρό²
τῆς λύρας πρῶτα τιτιβίσματα
στῆς ὑπαρξῆς μου τὸ χορό.

Τοῦ κήπου πρῶτα κρινανθίσματα
μιᾶς ὥριας ἀνοιξῆς ἀρχῆ,
σᾶς χαιρετῶ! Ἀνασκιρτήματα
στὴν πονεμένη μου ψυχή!

Μέ εντελῶς ἄλλο τόνο, σε ἄλλο κλίμα ἐμφανίζεται ό Μπουρλᾶς, πιότερο ἐπικός παρά λυρικός, θυμίζοντας βάρδους τῆς λευτεριᾶς καὶ τῶν ἔθνικῶν ἀγώνων. Τὸ ποίημά του, πού ἐπιγράφεται « Ἐλληνες » ξαφνιάζει μὲ τὸν πατριωτικό του παλμό καὶ τὸν συναρπαστικό ἔνθουσιασμό του:

Χαίρετε, χαίρετε ἐνδοξοὶ τοῦ κόσμου ὁδηγητές,
τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς διδάσκαλοι γενναῖοι
στά, βάσανα, στὶς συμφορές αἰώνια νικητές,
ἀπ' τῇ ζωῇ κατακοποι, πάντα ὅμως καὶ πιό νέοι!
Μέ τοὺς πυρσούς στὰ χέρια σας καὶ μέ ψηλά τὸ βλέμμα
μὲ ζωτικότητα νιόφαντη καὶ μέ φανατισμό
τους βάρβαρους ταράξετε στοῦ σκοταδιοῦ τὸ ρέμα,
γιὰ νά τούς λαμπαδέψετε θείο πολιτισμό.

Σᾶς δέν ἐφοβισε ποτέ τοῦ ἔχθροῦ τό γιαταγάνι,
δέ σᾶς ἀφάνισε ἀδοξα τετρααιωνή σκλαβιά.
Στὸ πνεῦμα σας, πλατύτατο, περιορισμούς δέν κάνει
εἰν' ὅπως τ' ἀνοιχτάγκαλα τῆς θάλασσας, μαβιά.
Ἐμπρός καὶ πάλι, ὡς Ἐλληνες, ἐμπρός μὲ γρηγοράδα
ἄς ἐργασθοῦμε δῆλοι ἀσκονταί καὶ μέ γερή καρδιά
νά λάμψει καὶ στὶς μέρες μας ἡ ἀθάνατη Ἐλλάδα,
μιά Ἐλλάδα νέου Περικλῆ στὶς δόξες της, παιδιά!

Γρήγορα ὅμως νά ξαναγίνεται ό λυρικός τραγουδιστής τῶν αἰώνιων αἰσθημάτων τῆς ἀγάπης, τῆς νοσταλγίας, τῆς χαμένης εύτυχίας, τῶν ἀνεκπλήρωτων πόθων.
Ἐτσι ἔνα του ποίημα πού ἐπιγράφεται « Ἡθελα νά μουν » μᾶς μεταφέρει σ' ἔνα κόσμο προσδοκιῶν πού ἔ-

μειναν στὴν περιοχή τοῦ μελλούμενου:

Ἡθελα νά μουν πουλάκι χαρωπό³
χαρούμενο καὶ ξένοιαστο ἔνα ἀηδόνι
καὶ κελαπδώντας τὴν ἀγάπη νά τῆς πω
πού νύχτα - μέρα, ἡ φωνή μου γι' αὐτήν λυώνει

Ἡθελα νά μουν λουλούδι τρυφερό,
τριαντάφυλλο δημορφο καὶ μυρωδάτο,
στὸ χέρι μέσα στὸ κρινόλευκο νά μπω
νά νιώσω ἐκειό τό χάδι τό χνουδάτο.

Ἡθελα νά μουν ἔνα φροῦτο δροσερό
ἔνα όλοπόρφυρο, γλυκό κρασάκι
τὴν ὥρια χάρη τοῦ φιλιοῦ της νά χαρω
μές στων χειλιών τ' ἀτρύγητο γιορτάσι

Ἡθελα νά μουν ἄγγελος, ἡ κάποιος θεός,
τὴν πέτρινη καρδιά νά μαλακώσω.
Μά τώρα, ἀλλοίμονο μέ στίχους θλιβερούς
σάν τί μποροῦσα, ωīμε, νά κατορθώσω;

«Τά πρώτα κρινανθίσματα». Πρῶτα καὶ στερνά. Σώπασε ἡ φωνή, Πέρασαν τά χρόνια. Ξεχάστηκε ό Μπουρλᾶς. Εύλαβικό μνημόσυνο τούτη ἡ θύμιση μιᾶς ψυχῆς πού δονήθηκε — κάποτε — ἀπό τά ώρατα, τά εύγενικά, τά ἀνώτερα ιδανικά, ὅσα ἀναταράζουν τίς εὐάσθητες ποιητικές ψυχῆς.

Πόσο ἀληθινός είναι ό λόγος:

«Η λησμονία είναι τό δεύτερο σάβανο ἐνός νεκροῦ».

• ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΝΙΚΟΥ Α. ΣΤΑΘΑΚΗ: Ἐπιστροφή (Σταθμοί ζωῆς 1945 - 1954). Αθήνα: Τ. Πιτσιλός, 1986.

Στό βιβλίο αὐτό τῶν προσωπικῶν ἀναμνήσεων τοῦ συγγραφέα κ. Ν. Σταθάκη (ἀνωτάτου ἀξιωματικοῦ τοῦ Π.Ν.) περιλαμβάνεται ἔνα μέρος τῆς ζωῆς του συνδυασμένο μέ τή σταδιοδρομία του στὸ Πολεμικό Ναυτικό. Γραμμένες μὲ τή γνωστή γλαφυρότητα κι ἐνάργεια τοῦ συγγραφέα, ὁ ὄποιος γνωρίζει νά μεταφέρει τόν ἀναγνώστη στό κλίμα τῆς ἀφηγήσεώς του, παρουσιάζονται διάφορες εἰκόνες ἀπό γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Μέ τήν ευκαιρία αὐτῶν τῶν γεγονότων ὁ συγγραφέας ύπογραμμίζει τήν ἀγάπη καὶ τόν θαυμασμό του γιά τό Ισραήλ.

ΕΣΤΗΡ

Τοῦ κ. Ιάσονα Ιωαννίδη

κείνο τό σπίτι ήταν τοῦ Τολέδο τοῦ ύπασθματέμπορα. Τό ἱξερα καλά, γιατί μέ τὴν κόρη του, τὴν Ἐστήρ, διαβάζαμε μαζὶ τ' ἀπογεύματα.

‘Η Ἐστήρ μιλοῦσε μέ τή μητέρα της γαλλικά, δχι σπανιόλικα. Ἐγώ τίς ἄκουγα ἀπορημένος. Θαύμαζα τίς βελούδινες ρόμπες τῆς κυρίας Ρεβέκκας, τό μεγάλο πιάνο μέ τὴν οὐρά, δημοτικά καθότανε κι ἐπαιζε μέ τὰ λεπτά ἀσπρά της δάχτυλα,

ἐνῶ τά μάτια της κοιτάζανε μακριά. Μαῦρα, λαμπερά, γεμάτα θλίψη. Μέσα μου καμάρωνα κρυφά. Τήν ἀγαποῦσα τήν Ἐστήρ.

Είχαμε πολλούς ‘Εβραίους στήν πόλη μας κι ἀνάλογα μέ τή συμπάθεια πού τούς δείχναμε, ἀλλοτε τούς ὀνομάζαμε Ισραηλίτες κι ἀλλοτε Τσιφούτηδες ἢ Γιαχουντῆδες. Πάντως κάθε Πάσχα τούς φωνάζαμε Τσιφούτηδες γιατί είχαν σταυρώσει τό Χριστό.

‘Ο πατέρας μου τούς συμπαθοῦσε.

— Είναι κι αὐτοί κυνηγήμενοι σάν ἐμᾶς, ἔλεγε. Πολλοί

ηρθαν άπ' τήν Ισπανία. Φοβήθηκαν τήν Ιερή Εξέταση. Τίς φωτιές. Τό γείτονά μας τόν Νισίμ, τόν λένε Τολέδο. Φαινεται πώς ή ρίζα του, είναι στό Τολέδο.

Έγω έκλεινα τά μάτια μου κι έβλεπα παπάδες, σταυρούς, πυργωμένες φωτιές κι ένα Έβραϊο μέ μακριά γένια νά φτάνει σκονισμένος, κουρασμένος, νηστικός, στό ποτάμι μας. Νά σηκώνει ψηλά τά μπατζάκια τού παντελονιού του κι άπο κάτω νά φαίνονται τ' ασπρα νερουλιασμένα πόδια του, γεμάτα φακίδες. "Υστερα νά στέκεται έξω άπ' τή μεγάλη καστρόπορτα, μ' ένα πανέρι φορτωμένο πραμάτειες. Κάθε μέρα. Σιγά - σιγά νά στεριώνει στόν τόπο μας.

Έκεινο τό σπίτι ήταν τού Τολέδο, τού ύφασματέμπορα. Τό μόνο άρχοντικό πού είχε μάρμαρα και γύψινες διακοσμήσεις. Πατώματα και ταβάνια δρύινα, καρφωμένα μέ ξυλόπροκες. Τό είχαν κάνει κρατητήριο. Έκει μ' έκλεισαν, στό ύπόγειο.

* * *

Τό ποτάμι μας κατέβαινε στή θάλασσα. Ή πόλη μας ήταν χτισμένη πλάι στό ποτάμι, τριγυρισμένη άπο ένα κάστρο. Γύρω άπ' τό κάστρο κάμπος. Πλημμυρισμένος όλο τό χειμώνα, βάλτος άπεραντος — πολλές φορές παγωμένος — μέ καλαμιές, δέντρα κι ἄγρια πουλιά. Έμεις δέν τήν ξέραμε τή θάλασσα, ώστόσο άπ' τή μεριά της έρχονταν όλοι οι ξένοι στόν τόπο μας.

Έκεινη τή μέρα φυσούσε άγέρας χλιαρός πάνω άπ' τόν κάμπο. Είχαν άναλυσει πιά οι πάγοι κι όπου ξεκόριζε, άπ' τά νερά πού τραβιόταν, κανένα κομμάτι γης, έκει μαζεύονταν οι πελαργοί, ραμφίζοντας βατράχια, σκουλήκια και νερόφιδα. Λίγο πιό πέρα άπ' τήν καστρόπορτα, μπροστά άπο τή γέφυρα, στεκόταν ο δεσπότης. Βυζαντινός, λαμπερός, μέ τά χρυσά του ἄμφια. Κορώνα βαρειά και πατερίτσα. Πλάι του ο δήμαρχος, χλωμός. Και γύρω οι δάσκαλοί μας, άμήχανοι. Έμεις τά παιδιά, παζαμε και φωνάζαμε, περιμένοντας νά ύποδεχτεί ο δεσπότης τούς Γερμανούς.

Άκουστηκε μιά ριπή πολυβόλου κι υστερα φάνηκαν στό χωματόδρομο, άνάμεσα άπ' τά δέντρα, στρατιώτες. Μπροστά μοτοσυκλέττες, πίσω αύτοκίνητα. Πέρασαν τή

γέφυρα. Ό δεσπότης τούς μίλησε άρχαία έλληνικά. Έκεινοι ήταν άπαντησαν γερμανικά. Έμεις δέν καταλάβαμε ούτε τί είπε ο δεσπότης, μήτε τί άποκριθηκαν οι Γερμανοί. Φωνάζαμε ζήτω, χειροκροτήσαμε κι υστερα σκορπίσαμε νά πούμε τά νέα στούς δικούς μας.

Οι Έβραϊοι ήταν κλειδωμένοι στά σπίτια τους. Δυό τρεῖς μέρες δέν ξεπόρτισαν. "Επειτα φάνηκε ο Χαχάμης στήν άγορά κι ἀρχισαν πάλι οι όμόθρησκοι του, νά του πηγαίνουν νά σφάξει τίς κότες πού είχαν γιά φάγωμα.

* * *

Πέρασε καιρός και μιά μέρα — έμπαινε πάλι ή άνοιξη — άκουστηκε πώς οι Γερμανοί θά σηκώσουν τούς Έβραίους. "Αλλοι τό πίστεψαν κι ἄλλοι όχι. Γιατί έφημερίδες δέν διαβάζαμε και κανένα ράδιο δέν άκούαμε. Τά χειμάψει όλα ή κομμαντατούρα.

Όστόσο ένα πρωι, ηρθαν τρεῖς ψηλοί στρατιώτες μ' ένα χλεμπονιάρη διερμηνέα στήν τάξη μας. Είχαν κράνη, αύτόματα, κι ένα λυκόσκυλο μέ ασπρα σουβλερά δόντια και κρεμασμένη γλώσσα, πού τό φώναζαν Βόλη. Φορούσαν κάτι χοντρά, σιδερένια πέταλα πάνω στό στέρνο. Ρώτησαν πόσους Έβραίους είχαμε στήν τάξη. Σηκώθηκαν τρεῖς άπ' τά θρανία τους, τούς ζύγωσαν παγωμένοι. Ό διερμηνέας έβγαλε άπο μιά τσάντα πού κρατούσε τρία κίτρινα περιβραχίονα και τούς είπε νά τά φορούν πάντα στό μπράτσο τους. "Έγραφαν μέ μαύρα γράμματα Jude.

Στό διάλειμμα έτρεξε ή Έστήρ στήν αύλη, μέ βρήκε και σφίχτηκε πλάι μου.

— Πέτρο μοῦ είπε, θά μᾶς φύγουν οι Γερμανοί. Κάνοντας λάθος άπ' τήν ταραχή της «θά μᾶς διώξουν». Φορούσε στό τελικάτο χέρι της τό κίτρινο πανί.

Τίς έπομενες μέρες, βλέπαμε τούς Έβραίους νά κυκλοφορούνε στούς δρόμους, μαρκαρισμένοι μέ τό Ξθδε. "Υστερα άπο καμιά βδομάδα τούς μάζεψαν όλους. Μέ κάτι μπόγους στά χέρια ή στήν πλάτη. Τίποτα άλλο. Πίσω τά σπίτια τους — γεμάτ' άκόμα πρίν άπ' τό διαγούμισμα — έρημα. Τούς κατέβασαν μπουλούκι στό σταθμό.

Είχαν άρχισει οι πρώτες ζέστες. Οι σιδηροτροχιές γυαλίζαν στόν ήλιο. Μύριζαν καμένο μηχανέλαιο. Μικρές σαύρες μπαινόβγαιναν στήσ τραβέρσες. "Ενα μακρύ τραίνο μέ πολλά βαγόνια και πολύ μικρά σιδερόφραχτα ψηλά παράθυρα, «έτρωγε» τούς Έβραίους. Πρίν ξεκινήσουν άκόμα, άρχισαν νά γυρεύουνε νερό. Έμεις, τά παιδιά, ψάχναμε γιά γκαζοντενέκεδες και στάμνες και γεμίζοντάς τες άπ' τήν άντλια τού σταθμού, τρέχαμε άπο βαγόνι σε βαγόνι, προτού κλείσουν οι πόρτες, και τούς δίναμε κούπες.

Βρήκα τήν Έστήρ. «Αντίο, μοῦ είπε, ποιός ξέρει άν θά ξαναϊδωθούμε πιά». Μοῦ δώσαν τό χέρι της. Τό σφίξα. "Έτρεμε σά φοβισμένο πουλί. "Αρχισα νά κλαίω.

Έκεινο τό σπίτι ήταν τής Έστήρ. Τό είχαν κάνει κρατητήριο. Τό ρήμαξαν, τό στοίχειωσαν άπ' τά βασανιστήρια. Έκει μ' έκλεισαν, στό ύπόγειο. Μ' είχαν χτυπήσει στό πρόσωπο, στό στόμα. "Εγλυφα τά αίματα και θυμήθηκα όσα σᾶς είπα. Αύτά πού είδα πίσω άπ' τά πρησμένα μου βλέφαρα, ήταν πολύ περισσότερα.

(*Ο Ιάσων Ιωαννίδης (1928). Γεννήθηκε στό Διδυμότειχο. Ποιητής και πεζογράφος. "Έργα «Φλέβες Ποταμού», «Άλεξιφωτο», «Ο Μιγάς», κ.ά. Συγκεντρωτική έκδοση τής έργασίας του στόν τόμο «Ιραφή, 1952 - 1982».*

Τό διήγημα «Έστήρ» άναδημοσιεύεται άπο τό περιοδικό «Εύθυνη», Μάιος 1984).

ΧΡΟΝΙΚΑ ΗΒΩΝ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ο Πρόεδρος τού Κ.Ι.Σ. Ιωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

עַז חִיּוֹם הָיָה

Δένδρον ζωῆς είναι ἡ Τορά..
(Παροιμ. 3:18)